

Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Szeged

Szicíliai Diodóros csataleírásainak motivikus egyezései
a *Bibliothéké Historiké*ben

Készítette: Rompos Laura

Történelem mesterszak, I. évfolyam

Témavezető: Dr. Illés Imre Áron

egyetemi adjunktus

Lezárás dátuma: 2025. 01. 15.

Tudományos Diákköri Pályázat

2025

Tartalomjegyzék

I.	Bevezetés	3
II.	Diodóros és a <i>Bibliothéké Historiké</i>	4
	II.1. Szakirodalmi vélemények Diodórosról	4
	II.2 Diodóros forráshasználata	5
III.	Nagy Sándor csatáinak motívumai	9
IV.	Trombitajel.....	12
	IV.1. A trombita-motívum előfordulásai Diodórosnál.....	13
	IV.2. A trombita-motívum elemzése.....	24
V.	A thesszál lovasság dicsérete	29
VI.	Összegzés.....	35
VII.	Bibliográfia	36

I. BEVEZETÉS

Szicíliai Diodóros az ókor egyik legnagyobb terjedelmű történeti munkáját hagyta ránk, de a kortársai jellemzően nem hivatkoztak sem rá, sem a művére, a negyven kötetes *Bibliothéké Historiké*. Életéről, művének megírásáról, munkamódszeréről kevés adat maradt ránk.

Diodórost a szakirodalom hagyományosan nem vizsgálja saját jogán. Én most erre teszek kísérletet: a dolgozatomban tárgyalt kutatás egy historiográfiai megközelítés Diodóros munkamódszerének megismeréséhez. Az ókori forrást ebben az esetben nem arra használom fel, hogy az ütközetek történeti valóságát feltérképezsem, hanem hogy az írója, Szicíliai Diodóros megismeréséhez kerüljek közelebb. Ezek a historiográfiai vizsgálatok elengedhetetlen előfeltételei minden Diodórosra alapuló történeti kutatásnak.

Korábbi, a *Bibliothéké Historiké* XVII. könyvére kiterjedő kutatásom során tűnt fel, hogy Diodóros csataleírásaiban megfigyelhetők olyan ismétlődő minták, amelyek feltehetően nem a Diodóros által használt forrásokból származnak, hanem közvetlenül a történetírótól eredeztethetők. Bizonyos motivikus ismétlődésekre más kutatók,¹ például Stylianou is felhívta a figyelmet, ő azonban a teljesség igénye nélkül csak felveti a problémát, és elsősorban a XV. és az azt követő könyvekre koncentrál.

Véleményem szerint érdemes ezeket a diodórosi sajátosságoknak vélt motivikus ismétlődéseket a teljesség igényével és a *Bibliothéké Historiké* egész terjedelmében vizsgálni. Amennyiben ezek a történetíró által alkalmazott elemek bizonyíthatóan Diodóros sajátjai, meghatározásukat követően elkülöníthetővé válnak az adott történeti eseménytől. Ilyen módon közelebb kerülhetünk Diodóros forráshasználatának megismeréséhez, illetve meg tudjuk határozni, hogy egy eseménynek mely jelenetei mögött kell egyáltalán forrást keresni. Ha pedig kiszűrjük ezeket a történetírói sajátosságokat a diodórosi narratívából, megalapozottabb történeti eredményekre juthatunk.

Jelenlegi kutatásomban két ilyen elkülöníthető motívumot vizsgállok a teljes diodórosi életműben: a trombitajelek harcászati alkalmazását² és a thesszál lovasság kitüntetett szerepét. Bár egyik motívum sem tűnik jelentőségteljesnek, vizsgálatukkal kimutatható, hogy vannak a történetírótól származó elemei a diodórosi leírásoknak. Hipotézisem az, hogy mindkét motívum Diodóros sajátja, nem a forrásaitól származik. Ennek igazolására megvizsgálom minden

¹ ILLÉS 2021. 49. 227. jegyz., STYLIANOU 1998. 15.

² Amint az a dolgozatban bemutatásra kerül, a trombitajel vizsgálata módszertani jelentőséggel bír.

előfordulásukat, az eredeti ógörög szöveg szóhasználatát és a párhuzamos források szöveghelyeit.

II. DIODÓROS ÉS A *BIBLIOTHÉKÉ HISTORIKÉ*

A történetíró életéről keveset tudunk – szinte csak a saját művéből származó információk állnak rendelkezésünkre az életrajzi adatokhoz. Ezek szerint Kr. e. 90³ körül született Szicíliában, Agyrion városában, és 60 és 30 között dolgozhatott világtörténeti művén.⁴

Művének címe *Bibliothéké Historiké*, vagyis Történeti Könyvtár. Ez az egyik legnagyobb terjedelemben ránk maradt pogány történeti munka.⁵ Diodóros a történelmet világtörténeti igénnyel egészen a mitikus kezdetektől a saját koráig írta meg, kora legjobbnak ítélt kronológiája szerint.⁶ A mű átfogó világtörténeti jellege ellenére sok és részletes információt közöl.⁷ Igyekszik megtartani a szigorú kronológiai rendet, és az athéni archónok, a római consulok és az olymposok szerint datálni, de ezek nem mindig kerülnek összhangba.⁸

A *Bibliothéké* teljes 40 könyvéből mindössze tizenöt maradt ránk: az 1-5. (a Kelet és Hellas „őstörténete”) és a 11-20. könyv (480-302. közötti időszak) szinte hiánytalanul fennmaradt, azonban rendelkezünk töredékekkel az elveszett könyvekből is.⁹

II.1. Szakirodalmi vélemények Diodórosról

Diodóros történetírói megítélése a 20. század utolsó évtizedéig egységesen negatív volt.¹⁰ Többször igen erős becsmérlő szavakkal illette a kutatás a szerzőt és művét.¹¹ Úgy vélték, mindenfajta érdemi megfontolás nélkül másolta egy helyre az általa felhasznált elsődleges forrásokat, legfeljebb stílusban egységesítve, lerövidítve őket.¹² Mivel ilyen kevés önállóságot tulajdonítottak neki, Diodóros történetírói hitelessége megegyezett a forrásainak a

³ A dolgozatban a továbbiakban minden évszám Kr. e. értendő.

⁴ Vö. ILLÉS 2021. 7.

⁵ ILLÉS 2021. 7. 5. jegyz.

⁶ RUBINCAM 2018. 13-14.

⁷ NIKOLITSIS 1974. 4-5.

⁸ ILLÉS 2021. 7.

⁹ ILLÉS 2021. 7.

¹⁰ A vitaindító monográfia SACKS 1990: a szerző rámutatott, hogy a *Bibliothékének* vannak olyan vonásai, amelyek inkább Diodórostól származhatnak, mint egy forrástól.

¹¹ Összefoglalóan újabban I. GREEN 2006. 1–2. Pl. „miserable scribbler,” „one could not describe his book as a work,” „a small man with pretensions” stb.

¹² Pl. SCHWARTZ 1903. 669.

hitelességével, ezért a *Quellenforschung* („forráskutatás”) vált a Diodóros kutatás alapjává¹³ és művét elsősorban ennek a céljaira használták fel.¹⁴

Diodóros forrásait vizsgálva több lehetőség is felmerülhet. Egyrészt, ha tudnánk, melyik résznél milyen forrás használt, több lehetőségünk lenne megállapítani leírásainak a hitelességét. Másrészt, ezzel lehetségessé válna az elveszett források részleges, elméleti rekonstrukciója. Ez az elképzelés azonban azt feltételezi, hogy Diodóros nem, vagy csak minimálisan dolgozott önállóan.¹⁵ Például Eduard Schwartz sokáig általánosnak tekinthető véleménye szerint Diodóros csak stílusában egységesítette a forrásműveket, hogy az olvasóit megkímélje az időigényes kutatástól, de érdemében nem tett hozzá semmit a tartalmukhoz. A *Bibliothékét* egy minden igényt mellőző, saját jogán érdektelen műnek tartja, amelynek egyetlen haszna, hogy Diodóros hűen másolta bele mára már elveszett forrásait.¹⁶ Ezt a megközelítést egyre kevésbé osztja a szakirodalom.¹⁷

A kutatók sokkal szívesebben olvasnák az elveszett elsődleges forrásokat, és elméletben minél kisebb önállóságot tulajdonítanak Diodórosnak, annál közelebb kerülnek a forrásaihoz, amelyek nem maradtak fenn. Ezért a kutatás jellemzően gondatlan kompilációnak tartja Diodóros munkáját és rendszerint forrás-rekonstrukcióra próbálják felhasználni. Nem minden esetben sikerül azonban forrásokra boncolni a *Bibliothékét*, és mivel ezek a feltételezett források a legtöbb esetben nem maradtak fenn, általában nincs lehetőség az egyeztetésre.¹⁸

II.2 Diodóros forráshasználata

Seibert négy kategóriába osztja a diodórosi forráshasználatra vonatkozó kutatói elképzeléseket.¹⁹ Az első feltételezés szerint Diodóros egy helyen egy főforrást használt, amelyet más forrásokból származó véletlenszerű hozzátoldásokkal egészített ki. Egy másik elképzelés alapján egyszerre két forrást dolgozott fel, egy főforrást (Hauptquelle), amely a narratíva vázát adja, és egy mellékforrást (Nebenquelle), amellyel kiegészítette az elbeszélést. A harmadik elmélet szerint Diodóros csak egy forrást használt egyszerre, sosem dolgozott két forrásból egyazon időben. A negyedik kategória az az elképzelés, hogy ennél sokkal változatosabb a munkamódszere.

¹³ SEIBERT 1972. 25.

¹⁴ ILLÉS 2021. 8.

¹⁵ RUBINCAM 2018. 17-18.

¹⁶ SCHWARTZ 1903. 669.

¹⁷ RUBINCAM 2018. 18-19.

¹⁸ RUBINCAM 2018. 15.

¹⁹ SEIBERT 1972. 25-26.

Mint az Seibert összefoglalójából látszik, nincs egyetértés a kutatók között Diodóros forráshasználatára vonatkozóan. Egyes kutatói irányvonalak és eredmények alapján azonban nagyjából felvázolhatók a diodórosi források, könyvekre lebontva. Ezen különböző elképzelések összefésülését, és egy *communis opinio* bemutatását kísérli meg az Ambaglio–Landucci–Bravi szerzőhármas Szicíliai Diodórosról szóló művük erre vonatkozó részében,²⁰ amelyre támaszkodva felvázolom a *Bibliothéké Historiké* könyveinek forrásairól alkotott átfogó képet. Fontos hangsúlyozni, hogy ez csupán egy irányadó összefoglalás, amelyet a problémakör szemléltetésének céljából mutatok be, a Diodóros forrásait tárgyaló kutatói vita nyitott, konszenzus nincs. Különösen a könyveken belüli kisebb egységek forrásainak meghatározása problémás.

A *Bibliothéké Historiké* I. könyvében található leírás Egyiptomról feltehetően Abdériai Hekataiosztól és Knidosi Agatharchidéstől származik. A II. könyv forrásai közt lehet az említéseinek magas arányai miatt Ktésias, a kutatói feltevések szerint nem közvetlenül, hanem csak egy közvetítő forrás által. A káldeusokról szóló rész Poseidóniosztól, India leírása Megasthenéstől származhat. A Skythiáról és az amazónokról beszámoló részek forrásairól nincs adat, mint ahogy nincs következetes és tartható kutatói elképzelés sem.

A III. könyvben a Vörös-tengerről Agatharchidész művének kivonata szolgáltatott alapot, beillesztésekkel Ephesosi Artemidóros művéből. A filozófiai háttér Démokritostól származhat. A III. könyv vége és a IV. könyv egészének mitologikus anyaga egy olyan mitológiai értekezésből eredhet, amely nem azonosítható, ráadásul az itt megjelenő nevek (pl. Dionysios Skytobrachion, Thébai Matris) zavart keltenek a közvetlen felhasználással kapcsolatban is. A szicíliai mítoszokról szóló oldalakhoz Timaios és más szerzők közvetíthették az anyagot.

Az V. könyvben Ibéria és Gallia leírása Poseidóniosztól származhat, de ezen könyv elsődleges forrása Apollodóros is lehet. A szakirodalom szerint ez a *Bibliothéké* leginkább „ollózott”, kompilált része.

Miképpen azt fentebb jeleztem, a VI–X. könyvek csak töredékesen maradtak ránk. Ezekben a könyvekben a görög történelmi események forrása Ephoros lehet, míg Dél-Itália gyarmatosításának eseményeihez Diodórosnak valamilyen ún. „nyugati forrást” kellett felhasználnia. Ennek a forrásnak/forráscsoportnak a meghatározása még nem sikerült. A X. könyvben szereplő Pythagoras-legenda diodórosi leírása a szakirodalom szerint Messénéi

²⁰ AMBAGLIO–LANDUCCI–BRAVI 2008. 22–28.

Dikaiarchos, Tarentumi Aristoxenos és Poseidónios által a mesterről és az iskolájáról elmondottak későbbi feldolgozásainak az eredménye lehet.

A XI-XV. könyveket általánosan Ephorostól eredeztetik, illetve feltételeznek egy mellékforrást is, különösen a nyugati eseményekhez. Ez lehetne az említések száma alapján Timaios. A két szerző mint közvetítő forrás is fontos, pl. a Syrakusai elleni athéni expedíciónál Diodóros rajtuk keresztül „hasznalta” Thukydides és Syrakusai Philistos leírását.

A XVI. könyvben a kutatók két forrást feltételeznek, amelyek közül Démophilos, Ephoros fia lehet az egyik. A XVII. könyv forrásainak kérdésére valamivel részletesebben kitérek, hogy szemléltessem, milyen kutatói vélemények vannak, de az ilyen jellegű viták minden könyv forrásainak vizsgálatában felmerülnek. A XVII. könyvben a legáltalánosabb kutatói nézet szerint a Kleitarchos által írt eseménysort olvashatjuk Diodóros tollából. II. Philippos király utolsó éveéhez és Nagy Sándor hellasi fellépéséhez felhasználhatta Samosi Durist is. A XVII. könyv legnagyobb hatású forrás-rekonstrukciója N. G. L. Hammond nevéhez fűződik. Az ő elképzelése szerint ebben a könyvben a hitelesnek számító, megbízható adatok Diyllostól származnak, míg a színesebb, elképesztőbb részleteket (így pl. a négy Nagy Sándor-i csata leírása) Kleitarchostól, illetve egyes helyeken egyéb szerzőktől vette át Diodóros.²¹ Hammondnak ezt a rekonstrukciós elképzelését önkényessége és egy korábbi művével való ellentmondásossága miatt a szakirodalom is megkérdőjelezi.²² Bírálat alá vonják, amiért figyelmen kívül hagyja a kérdésben már megjelent kutatói álláspontokat,²³ kivéve, amennyiben azok az ő véleményét támasztják alá, vagy olyan érveléssel rendelkeznek, amelyet elég erősnek vél ahhoz, hogy vitába állítsa.²⁴ Diyllost nevezi meg Diodóros XVII. könyvének hiteles, pontos és megbízható forrásaként, de ez ellentmond egy korábbi, XVI. könyvről szóló 1937-es tanulmányának,²⁵ amely szerint Diyllos pontatlan, meghamisít eseményeket, katonai beszámolója túl színes. Diyllos mindössze néhány töredékben maradt ránk, Hammond mégis rekonstruálja ezek alapján, mind művének megbízhatóságára, mind Nagy Sándor irányába tanúsított véleményét illetően, holott erre adat nincsen.²⁶

Korábban úgy vélték, a XVIII-XX. könyvek kizárólag Kardiai Hieronymostól származnak, de mivel a szövegben Antigonida–ellenes szemlélet található, kellett lennie egy

²¹ HAMMOND 1983. 51.

²² Vö. ILLÉS 2021. 11-12.

²³ ERRINGTON 1984. 781.

²⁴ RUBINCAM 1986. 210–211.

²⁵ HAMMOND 1937.

²⁶ HORNBLLOWER 1984. 261–262.

másik forrásnak is, aki Duris lehet. A XIX-XX. könyvekben az Agathoklésről szóló részekhez Timaiost és Durist használhatta.

A XX. könyvet követően megint csak töredékek maradtak ránk a *Bibliothéké Historikéből*. Róma archaikus történelméről szóló részletek száraz adatai miatt a kutatók itt valamilyen évkönyv-forrást feltételeznek. A latin nevek helyesírási hibája miatt lehetséges, hogy Diodóros egy görög kronológiai munkát használt a római annalisztikára vonatkozóan. Ezen évkönyv-forrást illetően szintén nincs konszenzus. Az első pun háború eseményeinél a karthágói nézőpont miatt Agrigentumi Philinost követhette, míg a római történelemhez Polybios lehetett a legjelentősebb forrása (Karthágó elpusztításáig), emellett Poseidónioszt is használhatta, bár ez nem bizonyítható.

A XXXIII-XXXVII. könyvek forrásairól nincs alátámasztható hipotézis. A XL. könyvben egy zsidókról szóló leírásról feltételezik, hogy eredetileg Abdérai Hekataiosztól származna.

Mint az a fentiekből következik, nincs olyan kutatói elképzelés, amely szerint bármely feltételezett forrásmű végigkísérné a *Bibliothéké* teljes terjedelmét.²⁷ Ennek megfelelően az olyan ismétlődő motívumok, amelyek az egymástól távol eső könyvekben is fellelhetők, nem származhatnak Diodóros egyetlen forrásából.

Az itt ismertetett könyvek szerinti beosztás a Függelék I. táblázatában látható összefoglaló jelleggel, bemutatva, az egyes könyvek mögött mely forrásműveket feltételezi a kutatás. A táblázatban szürke kiemelés jelzi azokat a könyveket, amelyek nem maradtak ránk. Egyes források több diodórosi könyvnél is említésre kerülnek, például Ephorost feltételezik a VI–X. és a XI–XV. könyvek forrásaként is. De mindamellett, hogy ez a beosztás igen bizonytalan (pl. a VI–X. könyvek nem maradtak ránk), egy olyan motívum, amely majdnem az összes könyvön átvonul, vagy olyan könyvekben is megjelenik, ahol nem feltételezi a kutatás ugyanazon forrásművek használatát Diodóros részéről, az valószínűleg a szerző saját hozzátoldása a műhöz.

²⁷ Diodóros a művéhez egy egységes kronológiai munkát/beosztást használt (ennek meghatározása vitatott), de a leírásai nem ebből származnak.

III. NAGY SÁNDOR CSATÁINAK MOTÍVUMAI

Az eddigi kutatásom során megvizsgáltam a Nagy Sándor-i hadjárat jelentősebb csatáinak – a granikosi, az issosi, a gaugamélai és a hydaspési csaták – diodórosi leírásait. Összevettem őket egyrészt a párhuzamos források leírásaival, majd egymással is. Ezen vizsgálat során tűnt fel, hogy Diodóros leírásaiban találhatóak olyan vissza-visszatérő elemek, motivikus részletek, amelyek nála több csataleírásban is megjelennek. Ezek a többi, sok esetben nagyobb terjedelmű, részletesebben fogalmazó forrásból azonban hiányoznak, vagy közel sem olyan hangsúlyosak. A szakirodalom a szerzők csataleírásai között található különbségeket, eltéréseket általában az eltérő forráshagyomány követésére, az adott munka műfaji sajátosságaira vezeti vissza.²⁸

A Diodórosnál található hasonlóságok, szó szerinti egyezések véleményem szerint arra utalhatnak, hogy a szerző csataleírásai egy bizonyos szinten standardizáltak, kevés egyedi jellegzetességgel. Az általam kiemelt motívumok mind jellemző, racionális elemei egy csata leírásának, érdekességük, hogy Diodórosnál egyértelműen többször, ill. más megközelítésben fordulnak elő, mint a többi szerzőnél. Szakdolgozatom egy fejezetében négy ilyen ismétlődő egyezést vizsgáltam ezekben az ütközetekben,²⁹ amelynek rövid összefoglalása kerül közlésre dolgozatom ezen részében.

A trombitaszó, amely vagy a harc kezdetét jelzi a katonáknak, vagy visszahívja őket, több alkalommal is megjelenik a fent jelzett csaták diodórosi leírásában. A trombitával való jelzés egy csata leírásában nem meglepő, azonban a többi, ezekről az ütközetekről részletesebben beszámoló forrásnál nem találkoztunk hasonlóval. A diodórosi trombita-motívum további, részletesebb tárgyalására a jelen dolgozat későbbi fejezetében kerül sor.

Diodórosnak ezen négy csataleírásában szinte kivétel nélkül először egy lovasütközet zajlik, majd miután az ellenfél (elsősorban a perzsák) megfutamodtak, sor kerül egy rövid gyalogosütközetre is. A granikosi csata kivételével nem találkozhatunk hasonlóval a többi leírás esetében.³⁰ Diodórosnak az erre vonatkozó leírásai ráadásul több esetben is logikailag hibásak – például a lovasság sorakozik fel előre, de utána arról olvashatunk, hogyan küzdött a phalanx (akiknek a lovasság mögött kéne lenniük) a perzsák ellen, majd ezt követően számol be

²⁸ MUNDING 2023. 17.

²⁹ ROMPOS 2024. 23–27.

³⁰ Arr. I. 12. 6–16. 7, Plut. *Alex.* 16, Iust. XI. 6. Arrhianos és Plutarchos granikosi csatáról szóló leírásában először szintén egy lovasütközet alakul ki, de ennek az ő leírásukban gyakorlati szerepe van, míg Diodóroséban nincs.

Diodóros arról, hogy először a két fél lovassága csapott össze.³¹ Ennek az eseménysornak a leírása következtelennek hat, mivel időrendileg hibás.

Diodóros csataleírásaiban több helyen is visszatérő elem, hogy amikor a két sereg egymás közelébe ér, hajítófegyverek, ill. lövedékek tömegét zúdítják egymásra.³² Ez megintcsak egy olyan motívum, amely teljesen racionális és elképzelhető egy csata esetében. Azonban a csatákat Diodórosnál részletesebben leíró források mégsem reflektálnak ennyiszer a hajítófegyverek használatára, csak amikor annak jelentősége van az események szempontjából.³³ A hajítófegyverek kapcsán egy másik motivikus hasonlóság is megfigyelhető a csataleírásokban. Két helyen is találkozhatunk olyan esettel, amikor az elhajított fegyverek valamilyen okból *mindenképpen* célba találnak.³⁴

A korábbi kutatásomban vizsgált utolsó ilyen motivikus egyezés a thesszál lovasság dicsérete és a többi egység közül való kiemelése volt. A Nagy Sándor-i csaták diodórosi narratívájában feltűnően sokszor tűnnek ki a thesszáliai lovasok a kiválóságukkal, bátorságukkal, harci képességeikkel. Ennek a motívumnak a részletesebb tárgyalására is dolgozat további részében kerül sor.

A *Bibliothéké* XVII. könyvében találunk tehát olyan egyedi sajátosságokat Diodórostól, amelyek a csataleírásainak többségében megjelennek. Mivel ehhez a könyvhöz bőven rendelkezünk párhuzamos forrásokkal, a diodórosi motívumok könnyebben vizsgálhatók és beazonosíthatók. Figyelembe véve, hogy ezek csak Diodórosnál jelennek meg, nála viszont következetesen és ismétlődően, valószínűsíthető, hogy nem a forráshagyományból származnak, hanem Diodóros saját hozzátoldásai az elbeszéléshez.

Az itt ismertetett diodórosi egyezések a Függelék II. táblázatában láthatók, összevetve Arrhianos, Curtius Rufus, Plutarchos és Iustinus párhuzamos leírásaival erről a négy csatáról (granikosi, issosi, gaugamélai, hydaspési). Curtius Rufus granikosi csatáról szóló leírása nem maradt ránk, ezért a táblázatban ezt az oszlopot szürke kiemeléssel jelöltem. Mint az a táblázatból is kitűnik, a bemutatott motivikus egyezések Diodórosnak majdnem minden csataleírásában megjelennek, míg a többi történetírónál csak elvétve fordulnak elő. Mindemellett Diodóros csataleírásai ebből a szempontból sokkal jobban hasonlítanak egymásra, mint az adott párhuzamos forráshelyekre.

³¹ Diod. XVII. 56. 4–59. 2.

³² Pl. Diod. XVII. 33. 3, 59. 1.

³³ Pl. Curt. III. 11. 4: a makedónok a túlerőben lévő perzsák közé ékelődve úgy összetömörültek, hogy nem veszik hasznát hajítófegyvereiknek. (Kárpáthy Csilla magyar fordításában lándzsa szerepel, amely nem hajítófegyver, de a latinban hajítófegyverekről van szó: „tela”.)

³⁴ Diod. XVII. 33. 7, 88. 6: az egyik esetben a célpont sokasága, míg a másik szöveghelyen a célpont mérete miatt nem tévesztettek célt.

A vizsgálatot a jelen dolgozatban kiterjesztettem a teljes diodórosi életműre, a fent ismertetett motívumok közül egyelőre csak kettőt elemezve – a trombitajel harcéri alkalmazását és a thesszál lovasság dicséretét. Első körben azért ezt a két elemet vizsgáltam, mert mind a kettő jól kereshető, és viszonylag egyszerűen összevethető a párhuzamos forrásokkal azokon a helyeken, ahol rendelkezünk ilyennel. Amennyiben a motívumok a teljes életműre jellemzőek, bizonyíthatóvá válik, hogy ezek közvetlenül Diodórostól származnak, mivel nincs olyan kutatói elképzelés a forrás-rekonstrukcióra vonatkozóan, amely alapján Diodóros egy forrását a teljes *Bibliothékéhez* felhasználta volna. Hosszabb távon érdemes a többi hasonló motívumot is vizsgálni, illetve újabbakat is keresni a teljes életműben, mivel ezen motívumok beazonosításával felismerhetővé válnak azok a diodórosi leírások, amelyek csak a történetíró hozzátoldásai. Ezáltal közelebb kerülünk Diodóros munkamódszerének és forráshasználatának megismeréséhez.

IV. TROMBITAJEL

Az ókorban a görögöknél használatos, a mai trombitára vagy kürtre emlékeztető fúvós hangszer, a *salpinx*, a Kr. e. 6. századtól jelenik meg különböző képzőművészeti ábrázolásokban és irodalmi művekben. A Kr. e. 8. században „találhatták fel.” Elsősorban katonai kontextusban kerül elő, de néha civil célokra is használták – például jeladásra verseny kezdetén, vagy a tömeg csendre felszólítására. Szerkezetét tekintve több szempontból is különbözik a mai trombitától vagy kürttől, és feltehetően nem lehetett vele teljes hangskálát játszani. Jellemzően a harcászatban alkalmazták, külön hangsorok jelenthették a támadásra, visszavonulásra etc. történő felszólítást.³⁵

Mint azt fentebb említettem, Diodóros csataleírásainak jellemző motívuma a trombitajelek alkalmazása, és ez feltűnően sokszor fordul elő. Míg a trombitával történő jeladás, vagy a katonák trombitaszóval való visszahívása teljesen átlagos és logikus részét képezi bármely csataleírásnak, Diodóros vizsgálatánál a jelentősége abban rejlik, hogy sokkal hangsúlyosabban és gyakrabban „szólaltatja meg” a trombitákat, mint más történetírók, és ezzel a motívummal szinte mindegyik ránk maradt könyvében találkozhatunk.³⁶ A diodórosi trombitajelekkel párhuzamos forráshelyek csak a legritkább esetben említenek hasonlót, bár több esetben jóval részletesebbek, mint Diodóros.

A kutatás során megvizsgáltam a teljes diodórosi életműben szereplő trombitaszó-említéseket, J. I. McDougall Diodóros lexikonja³⁷ szerint kikeresve a *σάλπιγξ* (trombita), ill. *σαλπιγκτής* (trombitás) szavak szöveghelyeit a diodórosi könyvekből.³⁸ A trombitaszó előfordulásait, szerepét elemeztem a narratívában. A könnyebb áttekinthetőség érdekében a diodórosi szöveghelyet az elemzés során az adott bekezdés elején jelzem. Az érintett ütközeteknek, ostromoknak és egyéb eseményeknek nem minden esetben van párhuzamos forrásuk. Amennyiben viszont rendelkezünk ilyennel, azt a szövegben jeleztem, megvizsgálva, hogy a párhuzamos szöveghelyen megtalálható-e ugyanez a motívum. A fejezet első részében bemutatom a trombitajel megjelenéseit a diodórosi életműben, majd ezt követően elemzem az előfordulásokat, levonva a következtetést.

³⁵ LANDELS 2002. 79–81.

³⁶ A fennmaradt 15 könyvből mindössze háromban nem hallunk trombitaszót, az I., a IV. és a XII. könyvben.

³⁷ MCDUGALL 1981. 1447.

³⁸ A görög nyelvben más szavakat is használnak a trombitára, pl. *bykané* (trombita), *bykanétés* (trombitás), de a *salpinx* kifejezés a jellemző. Diodóros csak a *salpinx* kifejezést használja a trombitára.

A trombitaszó két fő kontextusban jelenik meg Diodóros leírásaiban: egyrészt a támadáskor, amikor trombitával adnak jelet a roham vagy támadás megkezdésére,³⁹ másrészt visszavonuláskor, amikor vereség vagy győzelem után trombitaszóval hívják vissza a katonákat.⁴⁰ Ezen kívül vannak a motívumnak további, egyedi megjelenései is,⁴¹ illetve indirekt módon is találkozhatunk vele.⁴²

IV.1. A trombita-motívum előfordulásai Diodórosnál

Diodóros első öt könyve az ókori Hellas és Kelet mitikus őstörténetét beszéli el, de még ezekben a könyvekben is találkozhatunk trombitaszóval, vagy ennek a motívumnak a leírásával. Először a II. könyvben jelenik meg közvetett módon.⁴³ A leírás Dionysos isten indiai útjáról szól, és itt kerül megemlítésre, hogy amikor háborúiban csatákba bocsátkozott, cintányérok és dobok hangját használta jelzésre, mivel ekkor a trombitát még nem találták fel.

A III. könyvben egy állat elfogására használják a trombitát,⁴⁴ míg az V. könyvben egy barbár nép durva hangú trombitájáról⁴⁵ és a tyrrhének által feltalált úgynevezett „tyrrhén trombitáról”⁴⁶ olvashatunk. A VI–X. könyvek csak töredékesen maradtak ránk, és a fennmaradt töredékekben nincs említése a hangszernek. A ránk maradt könyvekben viszont a trombitajel harctéri alkalmazása feltűnően hangsúlyosan és nagy számban fordul elő.

XI. 22. 2.: A XI., teljes egészében fennmaradt könyvben újra találkozhatunk trombitaszóval. Itt egy karthágóiak és görögök közti összecsapásban szólalnak meg a trombiták. A görög Gelón felvonultatta a hadseregét a karthágói tábor ellen, és heves harcra kezdtek a kivezényelt karthágói csapatokkal. Az összecsapás kezdő sorainak leírása után „szólaltatja meg” Diodóros a trombitákat mindkét seregnél, csatakiáltások kíséretében.

XIII. 45. 8.: A következő szöveghelynél egy 410-es tengeri csata leírását olvashatjuk a peloponnésosi háborúból. Amikor a két hajóhad egymás közelébe ért, és mindkét oldalon felsorakoztak a gályák, a parancsnokok megadják a jelet a harcra, és a trombitások a parancsra megszólaltatják hangszereiken a támadás jelét. A trombitajel ebben az esetben is az összecsapás elején jelenik meg, amikor a hadak egymásra támadnak.

³⁹ Pl. Diod. XIII. 99. 1, XV. 55. 3, XVII. 58. 1.

⁴⁰ Pl. Diod. XIV. 52. 5, XVI. 4. 7, XVII. 68. 3.

⁴¹ Pl. Diod. XV. 65. 4, XIX. 4. 6, XX. 7. 4.

⁴² Pl. Diod. XVII. 27. 4: „A király azonban visszavonulót fúvatott.” (Illés Imre Áron fordítása)

⁴³ Diod. II. 38. 6.

⁴⁴ Diod. III. 37. 2–4.

⁴⁵ Diod. V. 30. 3.

⁴⁶ Diod. V. 40. 1.

XIII. 55. 6.: A Karthágó és Szicília közti háborúban a karthágói Hannibál a seregével megostromolja Selinus városát 409-ben. A mindkét oldalon egyszerre megszólaló trombitajel itt is csatakiáltás kíséri a karthágóiak részéről. A trombita megszólaltatásának különlegessége ezen a helyen, hogy Hannibál már „a legjobb katonáival hullámokban támadta a falakat,”⁴⁷ de a szöveg szerint a trombitások csak ezt követően adják meg a jelet a támadásra. A diodórosi trombita-motívum további előfordulásainál is gyakori, hogy az események sorában rossz helyen, funkció nélkül vagy indokolatlanul jelenik meg a trombitaszó. Az ilyen jellegű előfordulásokra a későbbiekben részletesen kitérek.

XIII. 77. 5.: A következő trombitával történő jeladás 407-ben, ismét egy Spárta és Athén közt vívott tengeri összecsapásban hangzik el. Az athéni hadvezér, Kónon, kisebb számú hajóhadával maga után csalogatja a létszámfölényben lévő peloponnésosi flottát, és amikor a hajóhad az üldözéstől szétszakadozott és lelassult, az athéni hajók megfordultak és megtámadták őket. A csel sikerének ellenére a spártai haderő hamarosan megint felzárkózott és menekülésre kényszerítették Kónon hajóit. A trombitajel az athéni hajóhad támadásának a kezdetén hangzik el, itt is csatakiáltás kíséri.

XIII. 79. 4.: Az előbbi tengeri ütközetet követően egy újabb összecsapásra kerül sor az athéni és a spártai hajóhadak között Mityléné városa alatt. Heves küzdelem folyik a hajókon, váltakozó szerencsével, amikor Kallikratidas spártai parancsnok visszavonulót fúvat, hogy katonái fellélegezhessenek a harc során.

XIII. 85. 5.: A karthágói sereg Hannibál és Hamilkár parancsnoksága alatt Szicíliába érkezett és letáboroztak Akragas város közelében. Felszólították őket a megadásra, és minthogy az akragasiak ezt megtagadták, a karthágóiak belekezdtek a város ostromába. A trombitaszó akkor jelenik meg a leírásban, amikor a karthágói vezérek visszahívják embereiket az ostromból, miután azok nagy pusztítást vittek végbe.

XIII. 99. 1.: 406-ban egy újabb tengeri csatára került sor az athéni és a spártai haderő között. Az itt megjelenő trombitajel hasonlít a motívum XIII. 45. 8-as megjelenéséhez, kivéve, hogy itt csatakiáltás is követi. Ennek a csatának vannak párhuzamos helyei más történeti forrásokban,⁴⁸ de ezekben nem jelenik meg a trombitaszó.

XIV. 52. 5.: A trombitajel harcászati használata másképpen jelenik meg Motya városának ostrománál, 397-ben. Itt a szicíliai Dionysios hadereje hosszasan és súlyos veszteségekkel járó ostrommal igyekezett bevenni a föníciai várost. Az ostromfegyverek és a harc részletes leírása

⁴⁷ Diod. XIII. 55. 5.

⁴⁸ Thuk. VII. 62., Xen. *Hell.* I. 6. 33.

után Diodóros megjegyzi, hogy Dionysios szokásává tette, hogy minden este trombitaszóval hívja vissza a katonáit az ostromból.

XIV. 114. 4.: Az alliai csatának a datálása kérdéses, a kutatói elképzelések Kr. e. 390. és 385. között mozognak. A csatát megelőzően a gallok megtámadták Clusium városát. A város polgárai a rómaiaktól kértek segítséget. A rómaiak követeket küldtek a gallokhoz, de a tárgyalások során nem sikerült megegyezésre jutniuk. Ezt követően a követek fegyvert fogtak a clusiumi polgárok oldalán, és ezzel megsértették a gallokat. Mivel nem kaptak jóvátételt a rómaiaktól, a gallok Róma ellen vonultak. Az Alliánál vívott csatát követően betörték a városba és kifosztották.⁴⁹

Az alliai csata diodórosi leírásánál a csata kezdetén a trombiták mindkét oldalon egyszerre adnak jelet a támadásra.⁵⁰ Az alliai csata párhuzamos forrásainál⁵¹ nem találkozhatunk trombitaszóval, annak ellenére, hogy Livius leírása hosszabb és részletesebb Diodórosénál. A diodórosi narratíva különlegessége ennél a helynél, hogy ő az ókori történetírók közül az egyetlen, aki az alliai csatát a Tiberis jobb partjára helyezi, nem a balra.⁵²

XV. 34. 2.: A következő szöveghelynél megint egy trombitajellel történő visszahívásról van szó. A thébaiak és a spártaiak közti összecsapás után, amelyet Diodóros igen röviden foglal össze, Agésilaos spártai király hivatja vissza a katonáit trombitajellel. Ehhez az ütközethez is állnak rendelkezésünkre párhuzamos források,⁵³ amelyekben nincs szó a trombita használatáról. Xenophón leírása sokkal hosszabb és részletesebb, mint Diodórosé, viszont Plutarchos nem írja le részletekbe menően a csatát, így az ő művében nem is várhatjuk el ezt a motívumot.

XV. 55. 3.: Kr. e. 371-ben Spártából utasították Kleombrotos spártai királyt, hogy vonuljon Thébaihoz, és érje el a boiót szövetség feloszlását. Thébai erre nem volt hajlandó, így a spártai csapatok és a thébai haderő megütközött egymással a leuktrai síkon. A thébai sereg Epameinondas vezetésével győzelmet aratott.⁵⁴

A trombitajel a diodórosi csataleírásban a már ismert formában jelenik meg: az összecsapás kezdetén a trombiták egyszerre szólalnak meg mindkét oldalon és ezt a seregek csatakiáltása kíséri. A párhuzamos szöveghelyeken⁵⁵ ismét nem találkozunk hasonlóval.

⁴⁹ ROSENBERGER 2003. 365.

⁵⁰ Diod. XIV. 114. 4.

⁵¹ Liv. V. 34-49., Plut. *Cam.* 16-29.

⁵² OLDFATHER 1954. 307. 1. jegyz.

⁵³ Xen. *Hell.* V. 4. 47-55., Plut. *Ages.* 31-32.

⁵⁴ HEGYI-KERTÉSZ-NÉMETH-SARKADY 2003. 235.

⁵⁵ Xen. *Hell.* VI. 4. 3-15., Plut. *Pelop.* 20-23.

XV. 65. 4.: A trombitajel alkalmazásának következő említésekor egy Epameinondas és a spártaiak közötti összecsapást olvashatunk. A thébai csapatok megostromolták Spártát, de a város eleinte ellenállt Epameinondas haderejének. A trombitajel akkor jelenik meg, amikor Epameinondas így akarja visszahívni a csapatait az ostromból. A katonák azonban önszántukból tovább rohamozzák a várost és megpróbálják csatára kényszeríteni a spártaiakat. A trombitajel itteni említésének különlegessége, hogy a jelzésnek van érdemi szerepe az ütközet leírásában, mivel az ostromló katonák megtagadják a jelnek való engedelmeskedést. Az összecsapásnak több párhuzamos forrása is van, de egyik esetben sem található a trombitaszóval történő visszahívás és annak kudarca.⁵⁶

XV. 85. 3. és XV. 87. 2.: Az arkadiai szövetség meglazult és kettészakadt. Egyes városok hűek maradtak Thébaihoz, míg Mantinea Spárta szövetségesévé vált. Thébai szövetségesei segítséget kértek Epameinondastól, és ez ürügyet szolgáltatott neki arra, hogy beavatkozzon a Peloponnésoson. A thébai sereg a szövetséges Tegeába vonult, és Epameinondas innen indított egy hirtelen támadást a védtelennek vélt Spárta ellen. A terv azonban kitudódott, és a spártaiak felkészültek a támadásra. Rövid összecsapás után Epameinondas kénytelen volt visszahívni a csapatait. Ellenfelei eközben Mantinea városánál gyülekeztek, így Epameinondas is odavonult a lovasságával. A segítségként érkező athéni lovasság azonban viaszorította a thébai csapatokat. A seregek ezt követően ismét felvonultak egymás ellen, és Epameinondas a már Leuktránál bevált taktikával tervezett áttörni az ellenséges vonalakon. Ez sikerült, a thébaiak és szövetségeseik áttörték a spártaiak arcvonalát és menekülésre kényszerítették őket, azonban Epameinondas megsebesült, és rövid időn belül meghalt. Ahogy a hír végigfutott a seregen, a thébai támadás megrendült és a csapatok visszavonultak. A taktikai győzelem Thébaié, de Epameinondas halálával megszűnt a thébai hegemonia.⁵⁷

A mantineiai csatában Diodóros narratívájában a trombitaszó megjelenése az eddigiekhez hasonló – a csata kezdetén szólalnak meg a hangszerek és ezt csatakiáltás követi. A csata végén egy trombitajellel történő visszahívás is található,⁵⁸ szintén a szokásos formában. A mantineiai csatáról fennmaradt másik forrásban, Xenophón (Diodórosénál hosszabb) leírásában⁵⁹ nem használnak trombitajeleket a harctéren.

XV. 91. 5.: Kr. e. 362-ben Artabazos, a perzsa nagykirály hadvezére, nagy sereggel bevonult Kappadókiába. A térség satrapája, Datamés, felvonult seregével Artabazos ellen.

⁵⁶ Xen. *Hell.* VI. 5. 22-32., Plut. *Pelop.* 24., Ages. 31-32., Paus. IX.14., Polyaen. II.1. 14-15, 27-29., Nep. *Ages.* 6.

⁵⁷ HEGYI–KERTÉSZ–NÉMETH–SARKADY 2003. 239.

⁵⁸ Diod. XV. 87. 2.

⁵⁹ Xen. *Hell.* VII. 5. 18-27.

Datamés apósa, Mithrobarzanés, aki a lovasság parancsnoka volt, elárulva őt, egyik éjszaka a lovas haderővel átállt Artabazos oldalára. Amikor ezt Datamés megtudta, összeszedve zsoldosait az áruló csapatra támadt. Artabazos a támadásról értesülvén tévesen azt hitte, a hozzá átállt lovasság most őt is elárulta, és a másik oldalról ő is megtámadta őket. Mithrobarzanés embereinek így mindkét oldallal szemben egyszerre kellett védekeznie, és miután nagy részük elesett a mészárlásban, az életben maradtak menekülőre fogták. Datamés ekkor trombitajellel hívta vissza a katonáit az üldözésből. Később a visszatérő és a bocsánatát kérő lovasokat visszafogadta a seregébe. Mithrobarzanés árulásáról több forrás is ír,⁶⁰ bár az eset leírásai több pontban is eltérnek egymástól. A trombitajel a többi forrásban nem kap szerepet.

XVI. 4. 7.: A következő megjelenése a motívumnak egy összecsapás II. Philippos makedón király és az illírek között 358-ban. Miután a makedón haderő megfutamította az illír csapatokat, Diodóros leírása szerint Philippos trombitajellel hívta vissza a katonáit az üldözésből. A párhuzamos forrásokban⁶¹ ebben az esetben sem találkozhatunk ezzel a motívummal, azonban mind Iustinus, mind Frontinus leírása az ütközetről rendkívül rövid, csupán összefoglaló jellegű.

XVI. 84. 3.: Philippos király Athént is igyekezett a befolyása alá vonni és a szövetségébe kényszeríteni. Elfoglalta Elateia városát, ezzel kívánva megrémiszteni és behódolásra készíteni az athéniakat. Elateia elfoglalását követő éjszaka megérkeztek a hírek Athénba. Az athéni parancsnokok összegyűjtötték a trombitásokat és megparancsolták nekik, hogy egész éjszaka fújják a riadót. Ez a jelenet a trombitaszó egy egyedi megjelenése a diodórosi leírásban, amely máshol nem fordul elő az életműben. Démosthenés beszédében feltűnik ugyanez a jelenet – a szónok részletesen beszámol arról, mekkora riadalom tört ki Athénban az estén, amelyen hírül hozták Elateia bevételét. A trombitajel annyiban jelenik meg, hogy a felfordulás közepette a hadvezérekért küldtek és előhívták a trombitást.⁶² Minthogy ez a trombitajel a diodórosi leírásban egyedi jellegű és a párhuzamos, részletesebb forrásban is megjelenik, nincs okunk feltételezni, hogy ez a részlet Diodóros betoldása a narratívába.

Diodóros a művének XVII. könyvét, szakítva az eddigi világtörténeti igénnyel, kizárólag a makedón Nagy Sándor életének és hadjáratának szenteli.⁶³ Ehhez a diodórosi könyvhöz van a legtöbb párhuzamos forrásunk: Arrhianos, Plutarchos, Curtius Rufus és Iustinus művei is foglalkoznak Nagy Sándor élettörténetével. A számos párhuzamos leírásnak köszönhetően

⁶⁰ Front. *Strat.* II. 7. 9, Nep. *Dat.* 6, Polyæn. VII. 21. 7.

⁶¹ Iust. VII. 6. 7., Front. *Strat.* II. 3. 2.

⁶² Dém. XVIII. 169.

⁶³ ILLÉS 2021. 7–8.

ennél a könyvnél látszik a legszembetűnőbben, hogy a trombitaszó motívuma Diodóros egyedi vonása.

XVII. 11. 3.: Nagy Sándor a perzsiai hadjáratának megkezdése előtt megerősíti az uralmát Hellasban, és amikor Thébai szembeszegül az uralmával, megostromolja a várost.⁶⁴ A thébaiak felkészültek arra, hogy a végsőig kitartsanak, és sokáig képesek voltak ellenállni a makedón rohamnak. Amikor azonban Nagy Sándor csapatai áttörték a védők vonalát és bejutottak a városba, a helyzetük menthetetlenné vált. A makedón sereg lemészárolta a thébaiak nagy részét, csak kevesen menekültek meg ettől a sorstól.⁶⁵

Diodórosnál a már ismert módon, amikor a makedónok megközelítették a várost, „a trombiták jelet adtak a harcra, és mindkét sereg egyszerre harci kiáltást hallatott.”⁶⁶ Thébai ostromáról bőven maradtak fenn más leírások,⁶⁷ azonban trombitaszó egyikben sem szerepel a diodórosi narratíván kívül.

XVII. 25. 1.: Nagy Sándor granikosi győzelme után a perzsák Halikarnassos városában alakították ki egy fontos támaszpontjukat Memnón parancsnoksága alatt, és ide összpontosították azokat a zsoldosokat, akiket az Égei-partvidék többi városából kivontak. A megerősített város megostromlása komoly veszteségeket okozott a görög-makedón seregnek, több áldozatot szenvedtek el, mint a védők. Nagy Sándor hadereje végül betört a városba, de a védők addigra visszavonultak a fellegrvárba, amelyet a makedónoknak nem sikerült elfoglalniuk, így a stratégiai helyzet nem változott, és Nagy Sándor kénytelen volt letenni Halikarnassos teljes elfoglalásáról.⁶⁸

Nagy Sándor már néhány napja elkezdte a város ostromát, amikor Memnón egy éjszaka kitört a katonáival a városból és megtámadta a makedónok ostromgépeit. Már kibontakozott a heves harc a felek között, és már áldozatokról is olvashatunk, amikor Diodóros az ismert módon beszúrja az elbeszélésébe a trombitajelet – mindkét oldalon egyszerre és csatakiáltások kíséretében. A jelenet ebben az esetben szintén kontextusában hibás, semmi nem indokolja, hogy a trombiták jelet adjanak egy olyan harcra, amely már elkezdődött.

XVII. 26. 5.: A halikarnassosi ostromnál még egyszer megjelenik a trombitajel, a következő alkalommal akkor, amikor a perzsa Ephialtés a zsoldosaival hajnalban kitör a városból és a makedónokra támad.⁶⁹ A makedónok ellenálltak a rohamnak, maga Nagy Sándor

⁶⁴ Diod. XVII. 11-12.

⁶⁵ BOSWORTH 2002. 55-57.

⁶⁶ Diod. XVII. 11. 3. (Illés Imre Áron fordítása)

⁶⁷ Arr. I. 7-8., Iust. 11. 3., Plut. *Alex.* 11-12., Plut. *Dém.* 23.

⁶⁸ BOSWORTH 2002. 75-77.

⁶⁹ Diod. XVII. 26-27. 4.

„legelől vezette a támadást és rárontott az ellenségre,”⁷⁰ azonban a trombiták harci jele megint csak ezt követően, a küzdelem kibontakozása után szólal meg, bár ezt a kontextusban nem indokolja semmi, megszólalását követően hatása nincs.

Az itt bemutatott összecsapás Arrhianosnál is elbeszélésre kerül,⁷¹ az ő leírásában viszont nem jelenik meg a trombitajel.

XVII. 33. 4.: Kr. e. 333-ban a perzsa nagykirály, Dareios összegyűjtötte a csapatait Babilónba a birodalom központi satrapiáiból. Nagy Sándor nyár végén érkezett meg seregével a Földközi-tenger partjára. Dareios egyetlen csatában tervezett véget vetni Nagy Sándor hadjáratának, és teljes haderejével ellene vonult. A két sereg szeptemberben ütközött meg Issosnál, és a makedón sereg a számára kedvezőbb terepen győzelmet aratott a perzsák sokszoros túlereje fölött.⁷²

A diodórosi trombitajelzés itt is a megszokott formában történik, a csata kezdetén, amikor a seregek megközelítik egymást, de már a hajítófegyverek használata után. Az issosi csata párhuzamos szöveghelyeinél⁷³ nem jelenik meg hasonló.

XVII. 45. 7.: Tyros városa hajlandó lett volna harc nélkül meghódolni Nagy Sándornak, de amikor a királytól a tyrosiak megtagadták, hogy Tyrosban, az állam fő szentélyében mutasson be áldozatot Melquart istenségnek, Nagy Sándor nekilátott előkészíteni a város ostromát. A tyrosiak hosszú időn keresztül igen eredményesen védekeztek, és a város jó védhetősége és a tengeri fölényük miatt sokáig bevehetetlen volt a makedónok számára. A helyzet csak akkor változott, amikor a perzsa flotta gyengülni kezdett, és a Nagy Sándornak behódolt föníciai városok hajóhadukkal képesek voltak felvenni a versenyt a tyrosi flottával. Még így is csak nagy veszteségek árán sikerült Nagy Sándornak elfoglalni a várost, amelynek lakosságát a hosszadalmas ostrom után kegyetlenül lemészároltatta.⁷⁴

Diodórosnál Nagy Sándor egy sikertelen rohamozásból hívja vissza a katonáit trombitajellel, részben a veszteségek miatt, részben mert beesteledett az összecsapás végére. Ez a jelenet nagyban emlékeztet a Motya ostrománál található trombita-előfordulásra (XIV. 52. 5.).

Tyros ostromának párhuzamos forrásai⁷⁵ közül csak Plutarchosnál jelenik meg trombitaszó,⁷⁶ mondhatni, éppen ellenkező helyzetben, mint Diodórosnál – Nagy Sándor az

⁷⁰ Diod. XVII. 26. 4. (Illés Imre Áron fordítása)

⁷¹ Arr. I. 20-23.

⁷² BOSWORTH 2002. 85-95.

⁷³ Arr. II. 8-11., Curt. III. 8-11., Iust. XI. 9., Plut. Alex. 20., Polyb. XII. 17-23.

⁷⁴ BOSWORTH 2002. 99-102.

⁷⁵ Curt. IV. 2. 1-IV. 4. 21, Iust. XI. 10. 10-14, Plut. Alex. 24-25, Arr. II. 16-24.

⁷⁶ Máthé Elek magyar fordításában kürtszó olvasható, de az ógörög szövegben a „σάλπιγγι” szó szerepel.

utolsó, döntő rohamra indulván ad parancsot a trombiták megszólaltatására, miután azt a jóslatot kapta, hogy még azon a napon el fogja foglalni a várost.

XVII. 58. 1.: A gaugamélai/arbélai csatát Kr. e. 331 szeptemberében vívták. Dareios ezúttal az issosinál is félelmetesebb haderőt gyűjtött össze, és a gaugamélai síkra vonult seregével, hogy ezen a számára kedvező terepen várja be Nagy Sándort. A csatában a perzsa taktika kudarcot vallott. A sereg felbomlott és nem tudta megtartani az egységét, így a perzsák menekülőre fogták. Nagy Sándor nem tudta elfogni a menekülő Dareioszt, de a csatában aratott győzelmet követően ő lett egész Ázsia ura.⁷⁷

A gaugamélai csatában megszólaló trombitával történő jeladás szinte teljesen megegyezik az issosi csatánál olvashatóval. A párhuzamos források leírásában nem hallunk trombitaszóról.⁷⁸

XVII. 68. 3.: A trombitaszó következő előfordulásakor nem egy hagyományos ütközet leírásával találkozhatunk. A görög-makedón sereg egy szűk szorosban menetel Persis felé, amikor felülről, a hegyszoros falairól a perzsák rájuk támadnak. Hajítófegyverekkel és nagy szikladarabokat legörgetve sokakat megöltek vagy megsebesítettek. Nagy Sándor, mivel a helyzet menthetetlennek bizonyult, trombitaszóval hívatta vissza a katonáit. Ennek a támadásnak is vannak párhuzamos forrásai,⁷⁹ és Arrhianosnál találhatunk trombitajelet, bár teljesen más kontextusban. Arrhianos elbeszélésében Nagy Sándor több részre osztotta a seregét, és amikor egyszerre, együttes erővel megtámadták a perzsák táborát, akkor szólaltatták meg a trombitákat.⁸⁰

XVII. 86. 5.: Amikor indiai hadjárata során Nagy Sándor sorban behódoltatja az indiai uralkodókat, egyikük, Móphis (később Taxilés), amikor értesül a király közeledtéről, összeszedi a haderejét, mégpedig azzal a céllal, hogy felajánlja azt Nagy Sándornak. Amikor a görög-makedón elővéd csapatok észreveszik az eléjük vonuló sereget, azt hiszik, meg akarják támadni őket. Nagy Sándor a hírré azonnal harci alakzatba szervezi a menetoszlopot, és parancsot ad a trombitásoknak, hogy adjanak jelet a harcra. Ütközetre végül nem kerül sor – az ind uralkodó, felismerve a tévedést, seregét hátrahagyva előrelövegol a kíséretével, hogy tisztázza a szándékait Nagy Sándor előtt. Ugyanerről a jelenetről a Nagy Sándor-történetírók közül csak Curtius Rufus és Plutarchos számol be, de trombitaszó egyiküknél sincs.⁸¹

⁷⁷ BOSWORTH 2002. 115-127.

⁷⁸ Arr. III. 11-15., Curt. IV. 12-16., Iust. XI. 13-14., Plut. *Alex.* 32-33.

⁷⁹ Arr. III. 18. 1-9, Curt. V. 4, Plut. *Alex.* 37.

⁸⁰ Arrhianos angol fordításában „bugles,” vagyis „kürtök” szólnak meg, de az ógörög szövegben a „σάλπιγγες” szó szerepel.

⁸¹ Curt. VIII. 12. 4-18, Plut. *Alex.* 59.

XVII. 89. 1.: Nagy Sándor az indiai hadművelete során Kr. e. 326 májusában ütközött meg a behódolást megtagadó Póros ind királlyal. A Hydaspés folyó partján vívott csatában a makedón sereg jóformán megsemmisítette az indiai csapatokat. Póros király kitartóan küzdött, de amikor már senki sem maradt mellette az övéi közül és maga is megsebesült, megadta magát. Nagy Sándor végül visszahelyezte a vereséget szenvedett királyt az uralmába, egyes források szerint a korábbinál is nagyobb területet adományozott neki.⁸²

Diodóros leírásában az ind haderő megfutamítása és üldözése után Nagy Sándor hivatja vissza a katonáit trombitajellel.⁸³ Ezt követi az elesettek számainak megadása mindkét oldalról. A Nagy Sándor-történetírók mind részletesen megörökítették a győztes csatát,⁸⁴ de trombitaszó egyiküknél sem jelenik meg ezen a helyen.

XVII. 106. 7.: Nagy Sándor egy Salmus nevű tengerparti városban⁸⁵ időzött és színházi versenyeket rendezett, amikor azon emberei, akiket korábban elküldött, hogy a tengeren hajózzanak, kikötöttek és elé járultak, hogy beszámoljanak neki útjukról. Többek között említésre kerültek az általuk látott óriási vízilények. Ezekről eleinte nagyon megrémültek, utána azonban kiáltásokkal, fegyvereik összeütésével és trombitaszóval sikerült elűzniük őket hajóik mellől. Két másik Nagy Sándor-történetírónál, Curtius Rufusnál és Arrhianosnál⁸⁶ nagymértékben hasonlóan kerül elbeszélésre ez a történet, így feltételezhető, hogy a trombitaszó ebben az esetben egy olyan közös leírásból, elterjedt forráshagyományból származik, amelyet mindhárom történetíró felhasznált a művéhez.

XVIII. 32. 1.: 321-ben egy Neoptolemos és Eumenés között vívott ütközetet követően a győztes Eumenés trombitajellel hívja vissza a katonáit, miután ellenfele elesett a csatában, a hadrendje felbomlott, és a katonái menekülőre fogták. Eumenés ezen hadjáratához több forrás is a rendelkezésünkre áll, de egyik sem említ trombitajelet.⁸⁷

XVIII. 34. 1.: Perdikkas egy Nílus menti erődöt tervezett elfoglalni hadjárata során, de ahogy felvonult a seregével, felbukkant Ptolemaios a csapataival, hogy segítséget nyújtsanak az erődnek. A trombitaszó Ptolemaios feltűnésekor jelenik meg – csapatai kiáltásokkal és trombitaszóval tudatták jöttüket. Perdikkas ezen hadjáratáról nagyon röviden beszámol Pausanias,⁸⁸ de nála nem jelenik meg trombitaszó.

⁸² BOSWORTH 2002. 181-188.

⁸³ Diod. XVII. 89. 1.

⁸⁴ Arr. V. 8. 5-19., Curt. VIII. 13-14., Iust. XII. 8. 1-7., Plut. *Alex.* 60.

⁸⁵ Salmus azonosítatlan város. Vö. ILLÉS 2021. 112. 604. jegyz.

⁸⁶ Curt. X. 1. 11, Arr. *Ind.* 30.

⁸⁷ Arr. *FGrH.* 156. 9. 26-27, Iust. XIII. 8. 1-9, Plut. *Eum.* 4-7, Nep. *Eum.* 3-4.

⁸⁸ Paus. I. 6. 3.

XVIII. 71. 1.: Nagy Sándor halála után Antipatrosz felügyelte továbbra is Makedóniát és a görög anyaországot. Amikor 319-ben meghalt, úgy rendelkezett, hogy Nagy Sándor seregének egy hadvezére, Polyperchón vegye át a kormányzóságot. A diadochosok egy jelentős része nem akarta ezt a döntést elfogadni, így Polyperchón hamarosan helyzetének védelmére kényszerült.⁸⁹ Csapataival 318-ban megtámadja Megalopolis városát. A diodórosi trombita-motívum egyszerűen jelenik meg ebben az esetben is, miszerint Polyperchón este trombitajellel hívja vissza a katonáit az ostromból.

XIX. 4. 6.: Agathoklész egy szűk szorosban kényszerül csatába bocsátkozni, már sötétedés után. A trombitával történő jeladás itt egy teljesen új változatban jelenik meg, ugyanis Diodórosz leírása szerint Agathoklész szorult helyzetében parancsba adta a trombitásoknak, hogy a hegyoldalra felkapaszkodva adjanak jelet serege többi csapatának. Azok pedig a trombitaszó segítségével találtak rájuk és siettek a segítségükre. A trombitajel ilyen használata nem általános a diodórosi leírásokban, és az általános formával ellentétben itt gyakorlati szerepe is van a trombitásznak. Párhuzamos forrás híján ennek az említésnek a történeti hitelessége nem vizsgálható.

XIX. 6. 5.: A következő trombitajel- említés szintén rendhagyónak számít. Ebben az esetben Agathoklésznek a politikai hatalomátvételéről van szó, amelynek során lemészároltatta ellenlábasait. A trombitaszó ezen a helyen szintén a „hadművelet” megkezdésére adja meg a jelet, bár nem szokványos módon, minthogy nem kerül sor valódi ütközetre az ellenfelek között.

XIX. 30. 1. és XIX. 30. 10.: Az Agathoklész és Eumenész között, 317-ben vívott ütközetben⁹⁰ a már ismert módon jelenik meg a trombitajel, a csata kezdetén, amikor a seregek megközelítik egymást, csatakiállítások kíséretében. Az ütközet során még egy helyen előfordul a trombitaszó, amikor Eumenész ilyen módon hivatja vissza az üldözésből a katonáit, hogy soraikat rendezve újra megtámadhassák az ellenséges haderőt.

XIX. 41. 3.: A következő előfordulásnál egy Antigonosz és Eumenész közt lejátszódó csatáról van szó. Még az összecsapást megelőzően, amikor Eumenész látta, hogy a katonái elhatárolták magukat a harcra, megadta a trombitásoknak a parancsot, hogy szólaltassák meg a rohamra indulás jelét, és a sereg csatakiállításokban tört ki. Közvetlenül ezt követi a csata részletes leírása.⁹¹ Plutarchosznál⁹² megtalálható ugyanezen csata rövid leírása, de a trombitaszó itt nem jelenik meg.

⁸⁹ HEGYI–KERTÉSZ–NÉMETH–SARKADY 2003. 325.

⁹⁰ Diod. XIX. 30-31.

⁹¹ Diod. XIX. 41. 3–43. 6.

⁹² Plut. *Eum.* 16. 4.

XIX. 97. 2.: Antigonos a 310-es évek második felében egyre közelebb került ahhoz, hogy a Nagy Sándor-i birodalom legnagyobb részét az irányítása alatt tudja. Ennek hatására a többi diadochos között kialakult egy Antigonos elleni szövetség, amelynek Ptolemaios, Kassandros, Seleukos és Lysimachos is tagja volt.⁹³

Antigonos fia, Démétrios 312-ben a csapataival megtámadott egy barbárok által ellenőrzött sivatagi erődöt. A már fent ismertetett hasonló helyzetekkel egyezően a sikertelen ostrom után este trombitaszóval hívta vissza a katonáit az erődtől. Plutarchos a művében nagyon röviden említi Démétrios barbár törzsek ellen vezetett hadjáratát, de semmilyen ütközetéről nem számol be, csak a zsákmányolt javakról.⁹⁴

XX. 7. 4.: A diodórosi trombitajel következő említése Agathoklés 310-es lybiái partraszállásánál olvasható. Miután a sereg partra szállt, Agathoklés parancsot adott, hogy a hajókat égessék el áldozat gyanánt az isteneknek a hadjárat megkezdése előtt. Miközben az égő fáklyákkal lángba borítják a hajókat és imádkoznak az istenekhez a biztonságos hazajutásért, harci jelet adnak a trombiták és elhangzik a már ismerős csatakiáltás.

XX. 51. 2. A trombitaszó következő harctéri említésekor a már ismert formában jelenik meg a motívum. Démétrios ezúttal Ptolemaiosszal bocsátkozik tengeri ütközetbe, amelyet sikeresen meg is nyer. Miután mindkét hadvezér megadja a jelet, a két hajóhad közeledni kezd egymáshoz, és ezt követően megszólalnak a trombiták és a csatakiáltások is. Ezen ütközet leírása megtalálható Plutarchosnál és Polyainosnál⁹⁵ is, de mindkét esetben csak nagyon rövid, összefoglaló jelleggel, trombitaszó nincs.

XX. 86. 2.: Démétrios felkészülvén Rhodos városának megostromlására, éjszaka elfoglalja seregének egy egységével a kikötőt. Hajnalban hozatja ostromgépeit a partra, amelyeket kiáltásokkal és trombitaszóval kísértet a kikötőbe. A trombitaszó ilyen megjelenése egyedinek tekinthető Diodóros életművében.

XX. 86. 4.: Rhodos ostromának egy következő napján Démétrios és serege egyszerre támadják a várost a tenger és a szárazföld felől. Démétrios parancsba adja az embereinek, hogy minden irányból csatakiáltásokkal és trombitaszóval támadjanak a városra, hogy ezzel megrémítségessék és összezavarják a rhodosiakat. A leírásnak szokatlan vonása, hogy a már ismert csatakiáltások kíséretében felhangzó trombitaszónak külön kiemelt indoka van, amely a motívum eddigi, ilyen típusú megjelenéseire nem jellemző.

⁹³ HEGYI–KERTÉSZ–NÉMETH–SARKADY 2003. 326–327.

⁹⁴ Plut. *Dém.* 7.1.

⁹⁵ Plut. *Dem.* 16, Polyæn. IV. 7. 7.

XX. 96. 7.: A trombita-motívum következő, és a fennmaradt könyvekben található utolsó megjelenése szintén Rhodos ostrománál található. Miután az ostromlókat kijátszva sikerül ellátmányt bejuttatni a városba, a védők új bátorságra kapnak, és sikerül felgyújtaniuk Démétrios egyik ostromgépét. Ekkor Démétrios trombitaszóval hívja össze az embereit, hogy a pusztító tűz terjedését megakadályozzák. Rhodos ostromáról és Démétrios ostromgépeiről beszámol Plutarchos is,⁹⁶ de leírásában a trombitaszó nem kap szerepet.

A trombita-motívum előfordulásai táblázatba szedve a Függelék III. táblázatában láthatóak, a szöveghely, az előfordulás rövid leírása és a párhuzamos szöveghelyek feltüntetésével. Azokat a párhuzamos leírásokat, amelyekben megjelenik a trombitaszó, kiemeltem a táblázatban.

IV.2. A trombita-motívum elemzése

Azokon a helyeken, ahol támaszkodhatunk párhuzamos forrásokra, ezek nem egy esetben sokkal hosszabban, terjedelmesebben írják le az adott történetet (pl. Arrhianos és Curtius Rufus narratívája kivétel nélkül mindig hosszabb Diodórosénál), ennek ellenére csupán elhanyagolható számban jelenik meg náluk ez a motívum. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy ezek a történetírók ne lettek volna tisztában a trombitajelzések különböző harctéri alkalmazásával, és náluk is olvashatunk trombita- vagy kürtszóról,⁹⁷ de közel sem akkora hangsúllyal vagy mennyiségben, mint Diodóros esetében. Természetesen fontos figyelembe vennünk azt is, hogy a legtöbb helyen nincs párhuzamos forrásunk, és így nincs mivel összevetni Diodóros leírását. Ezért van a kutatás szempontjából kiemelkedő jelentősége azoknak az érintett jeleneteknek, amelyeknek bőségesen van párhuzamos leírása, pl. a motívum XVII. könyvben található előfordulásainál. Nagy Sándor élettörténetéhez több párhuzamos leírás fennmaradt, így ennek a könyvnek a jelenetei összevethetőek más történetírók narratívájával.

Mivel Diodóros könyveihez a XVII. könyvtől eltekintve az esetek döntő többségében nincsen párhuzamos forrás, kontrollként áttekintettem a legjelentősebb klasszikus görög történetírók (Hérodotos, Thukydides, Xenophón, Arrhianos, Polybios) műveinek trombitaszó említéseit is, annak érdekében, hogy összevethessem a diodórosi motívummal, mind előfordulásának számát, mind alkalmazásának helyzetét tekintve. A Diogenész keresővel a TLG

⁹⁶ Plut. *Dém.* 21–22.

⁹⁷ A fent említetteken túl pl. Arr. 1. 16.

adatbázisában rákerestem a szerzők műveinek minden „salp,” ill. „sa/lp” kezdetű szavára.⁹⁸ Ezen vizsgálat eredménye, hogy az említett szerzőknél egyrészt sokkal kisebb számban jelenik meg a trombitaszó,⁹⁹ de ennél jelentősebb, hogy majdnem kizárólagosan konkrét funkcióval szerepelnek, ráadásul részletes elbeszélésben. Sok helyen taktikai szerepe van (támadás összehangolása, megbeszélte terv szerint bizonyos csapatok támadására vagy egy hadmozdulatra ad parancsot),¹⁰⁰ egyes esetekben valamilyen hadicsel része,¹⁰¹ vagy akkor jelez a katonáknak, amikor azok valamilyen indokból nem látják egymást.¹⁰² Elenyésző kivételként találkozhatunk olyan előfordulásokkal, ahol a trombitaszónak nincsen funkciója.¹⁰³ Ezek mellett több egyedi, katonai kontextustól független megjelenése is van a trombitajelnek, például pásztorok használják nyáj behívására,¹⁰⁴ egy színi előadás zenei elemeként jelenik meg,¹⁰⁵ vagy vízi állatok elriasztására szolgál.¹⁰⁶ Ez utóbbiak a vizsgálat kérdésének szempontjából nem relevánsak. Ezek alapján megállapítható, hogy a többi történetírónál nem csak kisebb számban jelenik meg a trombitajelzés, de elenyésző kivételtől eltekintve van kontextusa, funkciója és jó indokkal kerül be a narratívába.

Ezzel szemben Diodórosnál a trombitajel gyakran nem illeszkedik a leírásba, a kontextusba, megjelenése logikátlan betoldásnak érződik. Egyes esetekben a trombitajel ilyen funkciótlanúsága úgy jelenik meg, hogy az összecsapás közepén ad jelet a támadásra/harcra a trombitaszó – miközben a harc már több sorral, akár bekezdéssel korábban elkezdődött, és adott helyén a trombitaszó indokolatlan marad. XIII. 55. 6-nál a katonák már hullámokban támadták az ostromlott város falát, amikor trombitaszóval jelet adnak a támadásra. XVII. 25. 1-nél már heves harc folyik, sebesültekről, halottakról olvashatunk, amikor betoldásszerűen támadásra adnak jelet a trombiták (mindkét oldalon egyszerre, csatakiáltásokkal kísérve), pedig ennek a leírás ezen részében semmilyen funkciója nincsen (például nem ad jelet, hív harcba valamilyen katonai egységet stb.). Egy caputtal később (XVII. 26. 5.) hasonló jelenet játszódik le: már ostromgépek égnek, a két fél egymásnak ront és heves küzdelem bontakozik ki köztük, amikor

⁹⁸ A két keresőkifejezés oka, hogy míg a görög 'trombitás, trombitálás' szavak hangsúlytalan alphával íródnak, addig a 'trombita' hangsúlyossal, ezért eltérően kell keresni.

⁹⁹ Hérodotosznál nincs, Thukydidesznál kétszer fordul elő, Arrhianos műveiben tizennégyszer, Xenophónnál tizenhatszor, míg Polybiosnál huszonegyszer. Diodóros negyvenegy előfordulása még úgy is többséget mutat arányaiban, hogy az ő műve valamivel nagyobb terjedelmű, mint a többi történetíróé.

¹⁰⁰ Pl. Xen. *Anab.* III. 4. 4, IV. 2. 1, Polyb. IV. 71. 8, Thuk. VII. 69. 2, Arr. V. 23. 7.

¹⁰¹ Pl. Polyb. XIV. 3. 6, VIII. 30. 7–11.

¹⁰² Pl. Arr. *Takt.* 27. 5. 3, Polyb. IV. 71. 8, Xen. *Hell.* V. 1. 9.

¹⁰³ Pl. Xen. *Anab.* V. 2. 14, Polyb. IV. 13. 1, XVI. 4. 7.

¹⁰⁴ Polyb. XII. 4. 4.

¹⁰⁵ Polyb. XXX. 22. 12.

¹⁰⁶ Arr. *Ind.* 30. 5. 5.

„a trombiták harci jeleket adtak.”¹⁰⁷ Más, kevésbé egyértelmű esetekben is indokolatlannak tűnik a trombitaszó leírásban történő megjelenítése. XVII. 86. 5-nél miután a trombitaszóval jelet adnak a harcra, a sereg még hosszan menetel, majd végül egyáltalán nem kerül sor ütközetre. Agathoklés lybiái partraszállásakor (XX. 7. 4.) a trombitaszó harcra való jeladása és a csatakiáltás áldozatbemutatás közben hangzik el, nincs semmilyen gyakorlati szerepe.

Mindemellett a trombitaszó előfordulása is standardizáltnak tűnik. Mint az a fenti összefoglalásból is látszik, amikor egy összecsapás során a harci jel megadására használják a trombitákat, az sok esetben ugyanúgy néz ki – amikor a seregek megközelítik egymást, általában mindkét oldalon egyszerre szólalnak meg, a legtöbb esetben csatakiáltás kíséri. A visszahívások is gyakran ugyanúgy jelennek meg, bár ez a kevesebb számú előfordulás miatt kevésbé tűnik ki – a győztes fél visszahívja az üldözésből a csapatait, vagy egy város ostrománál este, vagy amikor már sötétedik, hívják vissza a katonákat. Az adott helyeken az ógörög szöveget megvizsgálva hasonló egyezéseket találtam, a kontextushoz illeszkedő nyelvtani (pl. igeidő stb.) eltéréseket leszámítva.

A diodórosi életműben huszonnégy alkalommal adnak jelet támadásra a trombiták. A görög szöveghelyek összevetésekor tízszer¹⁰⁸ olvashatjuk az ἀμφοτέροις/ἀμφότερα szót (csak ebben a két formában), amely arra vonatkozik, hogy mindkét oldalon megszólaltatták a trombitákat.

Négyszer¹⁰⁹ találkozunk azzal a kifejezéssel, hogy παραγγέλματος/ παράγγελμα/ παρήγγειλε, amelynek jelentése, hogy parancsra adtak harci jelet a trombiták.

Tizenegyszer¹¹⁰ fordul elő, hogy csatakiáltás kíséri a trombitajelet, az ógörög szövegben ezt a ἐπηλάλαξε,-αν/ ἐπαλαλάζον/ συνηλάλαξαν,-αντες/ ἡλάλαξαν/ ἀλαλάξαι/ ἀλαλαγμοῦ szavak jelzik.

A katonákat tizenötször hívják vissza trombitaszóval a *Bibliothéké* ránk maradt szövegében. Ezek a mondatok egyetlen forma szerint jelennek meg, esetlegesen eltérő ragozással, illetve az adott helyzethez illő szavak betoldásával: ...ἀνεκαλέσατο τῇ σάλπιγγι τοὺς στρατιώτας... A tizenöt előfordulásból nyolc¹¹¹ betű szerint pontosan így néz ki, de a többi sem tér el jelentősen.

Az ilyen, egy séma szerinti leírások mellett kevés számú olyan egyedi megjelenése is van a trombitaszónak, amely nem illeszkedik a mintába. XV. 65. 4-nél a hadvezér trombitaszóval

¹⁰⁷ Diod. XVII. 26. 5. (Illés Imre Áron fordítása)

¹⁰⁸ Diod. XI. 22. 2, XIV. 114. 4, XV. 55. 3, XVII. 11. 3, XVII. 25. 1, XVII. 26. 5, XVII. 33. 4, XVII. 58. 1, XIX. 4. 6, XX. 51. 2.

¹⁰⁹ Diod. XIII. 45. 8, XIII. 55. 6, XIX. 4. 6, XIX. 6. 5.

¹¹⁰ Diod. XIII. 55. 6, XIII. 99. 1, XV. 55. 3, XV. 85. 3, XVII. 11. 3, XVII. 33. 4, XIX. 30. 1, XIX. 41. 3, XX. 7. 4, XX. 51. 2, XX. 86. 4.

¹¹¹ Diod. XIII. 79. 4, XV. 34. 2, XV. 91. 5, XVII. 45. 7, XVII. 68. 3, XVII. 89. 1, XVIII. 32. 1, XIX. 97. 2.

hívja vissza az ostromból a katonáit (amely több helyen is előfordul), azonban itt a katonák nem engedelmessé válnak a jelzésnek, és tovább ostromolják a falakat. XVI. 84. 3. esetében a trombitákkal egész éjszaka riadót fújnak, míg XVII. 106. 7-nél víziállatokat üldöznek el vele – azonban mindkét esetben ugyanerről számolnak be a párhuzamos források, így feltehető, hogy ezek az egyedi trombitajelek nem Diodóros sajátjai. A XX. könyvben három helyen találkozhatunk trombitaszóval a megszokottól eltérő formában. Egy alkalommal az ostromgépek kikötőbe szállításakor adnak jelet a trombiták (XX. 86. 2.), míg néhány caputtal később (XX. 96. 7.) a hadvezér trombitaszóval hívja össze az embereit, hogy segítsenek eloltani a felgyújtott ostromgépről terjedő tüzet.

Diodórosnál a trombitajel néha az egészen röviden, csupán tömörítve leírt eseményeknél is előkerül. Egy-egy összecsapásról néhány alapvető részlettől eltekintve nem tudunk meg semmi lényegeset, azon túl, hogy trombitaszóval adnak jelet a támadásra, vagy hívja vissza a katonákat. A XI. 22. 2-nél lévő összecsapásról azt követően, hogy a trombitaszó jelet ad a harcra, csak annyit tudunk meg, hogy heves csata bontakozott ki, nagy mészárlás volt, a karthagói vezér meghalt és serege menekülőre fogta. Ezeken a részleteken túl semmilyen más, érdemi információt nem közöl Diodóros. Hasonlóan XV. 34. 2-nél található előfordulásnál, ahol csak annyit tudunk meg a csataleírásból, hogy az ütközet kibontakozása után előbb az egyik, majd a másik fél került fölénybe, majd a vesztes hadvezér trombitaszóval visszahívta a katonáit. XV. 65. 4-nél Spárta megostromlásáról ugyanilyen keveset tudunk meg. A XVII. 68. 3-nál a barbárok beszorítják Nagy Sándor seregét egy hegyszorosba és felülről támadnak rájuk. Nagy Sándor, miután látta, hogy képtelenek felülkerekedni a barbárokon, visszahívta az embereit a „csatából.” Ennek a módjáról, irányáról nem tudunk meg semmit, ráadásul a rövid leírás többi része azt sejteti, hogy a makedónokat bezárták a szorosba, és nem volt visszavonulási útjuk.

Mindezek alapján tehát feltételezhetjük, hogy az esetek döntő többségében a trombitajelzés Diodórosnak egy önálló betoldása a forrásaihoz, egy olyan sablonos jelenet, amely az ő történetírói elképzelése szerint része kell, hogy legyen egy csataleírásnak, egy ostromnak, egyéb összecsapásoknak, még akkor is, ha egyéb részletet nem oszt meg az adott csatáról. Ezt alátámasztja, hogy számos helyen ez a motívum azonos minta alapján jelenik meg és az eredeti ógörög szövegben szó szerinti egyezéseket is találhatunk. Továbbá a párhuzamos forrásokban nem ismétlődik ez az elem, még akkor sem, amikor hosszabban és részletesebben fogalmaznak, mint Diodóros. A többi görög történetíró műveiben a trombitajelnek gyakorlati szerepe van, szervesen illeszkedik egy részletesebb csataleírásba. Ellenben Diodórosnál gyakran funkciótlan a trombitaszó megjelenése, és sokszor nem tudunk meg különösebb részletet a csatáról azon kívül, hogy trombitajelzést használtak benne.

A trombita-motívum vizsgálatával bizonyítást nyert a tény, hogy ez Diodórosnál egy sematikus eleme a csataleírásoknak. Ezek alapján a diodórosi csataleírásoknak lehetnek olyan más elemei is, amelyek a szerző sematikus hozzáátoldásai a narratívához. Ezek az elemek nem az általa felhasznált forrásművek leírásaiból származnak, hanem abból az elképzelésből, amilyennek ő egy csatát, ütközetet vél. Diodóros önálló motívumainak felismerésével és beazonosításával nem csak munkamódszeréhez és forráshasználatának módjához kerülünk közelebb, de ha ezeket a Diodórostól származó motívumokat elhatároljuk a narratíva többi részétől, akkor megtudjuk, hogy mely részletek mögött kell valamilyen forrásművet feltételezni, és közelebb kerülünk az események rekonstrukciójához is, Diodóros csataleírásainak minél pontosabb értelmezéséhez.

V. A THESSZÁL LOVASSÁG DICSÉRETE

A Strabón által idézett jóslat szerint: „Thessali mént s lakedaimoni nőt válassz te magadnak, S férfiakat, kik a szent Arethusa vizén növekedtek.”¹¹² Thesszália volt ugyanis az egyetlen olyan terület Hellasban, amelynek kiterjedt sík területei voltak, vagyis lótenyésztésre alkalmas volt. A thesszáliai lovasság ennek következtében mindig is kiemelkedett Hellas többi, kisebb létszámú, gyengébb lovasságainak sorából. A makedón királyok már a 4. század előtt is jó kapcsolatokat ápoltak a thesszál dinasztiákkal, és II. Philippos makedón király házasság és politikai beavatkozás révén hajtotta az uralma alá Thesszáliát. Ezzel megszerezte a seregébe a thesszál lovasságot, amelyre nagy szüksége volt a tervezett Perzsia elleni hadjáratában. A thesszál lovasság Nagy Sándor inváziós haderejének legnagyobb nem-makedón egységét képezte.¹¹³ Fontos taktikai szerepük is volt Nagy Sándor jelentősebb ütközeteiben, mivel általánosan ők kerültek szembe a nagy számú perzsa nehézlovassággal, akikkel mozgékonyaságuknak köszönhetően fel tudták venni a harcot.¹¹⁴

Ennek ismeretében nem meglepő, hogy a történetírók a thesszál lovasságot kiemelik a csataleírások során, Diodóros azonban feltűnően hangsúlyosan és gyakran dicséri ezt a lovas egységet, anélkül, hogy bármi konkrétumot megtudnánk arról, hogy ténylegesen mit is csináltak, milyen szerepük volt a csatákban (vö. a trombita motívum megjelenését még nagyon rövid csataleírásoknál is). Természetesen más történetírók is felhívják egyes helyeken a figyelmet ennek a hadtestnek a fontosságára,¹¹⁵ de az az ismétlődés, amely Diodórosnál jellemző, nem található máshol. A történetíró elsősorban kétféle kontextusban emeli ki a thesszálokat: a bátorságuk és harcban/lovastudásban való jártasságuk miatt, vagy egy összecsapásban a sereg az ő erényeiknek köszönhetően kerül fölénybe. Ezen felül vannak olyan egyedi dicséretei a thesszáloknak, amelyek nem ismétlődnek ilyen egyértelmű módon, de a mintába beleillenek.

Mínthogy a trombitajelekről levont következtetés értelmében Diodórosnak vannak egyéni ismétlődő motívumai, érdemes minél több ilyen elemet azonosítani a diodórosi leírásokban. A thesszáliai lovasság dicsérete egy könnyen felismerhető, jól kereshető jelenet a diodórosi könyvekben. Természetesen a thesszáliai lovasok kiemelt méltatás nélkül is előfordulnak a

¹¹² Str. X. 1. 13. (Dr. Földy József fordítása)

¹¹³ STROOTMAN 2012. 51–54.

¹¹⁴ GAEBEL 2002. 161.

¹¹⁵ Az elemzés során erre több példa is található.

Bibliothékében,¹¹⁶ én a fentiek miatt csak a dicsérő kontextusban való megjelenésüket emeltem ki és vizsgáltam. A thesszál-motívum elemzését a trombitajelzésnél ismertetett módon végzem.

XV. 85. 8.: A thesszál lovasság ebben a dicsérő kontextusban először a mantineiai csata leírásánál jelenik meg. Az ütközet egy lovas összecsapással kezdődik. Heves harc bontakozik ki az egységek között, de míg az egyik szárnyon az athéni lovasság vereséget szenvedett, addig a másik oldalon egy ideig kiegyenlített volt az ütközet, mígnem a diodórosi leírás szerint a boiót és thesszál lovasok száma és bátorsága miatt győzedelmeskedtek, és a mantineiai oldalon harcoló csapatoknak jelentős veszteségeikkel vissza kellett vonulniuk a phalanx fedezékébe. Ezen csata párhuzamos leírásánál, bár még az ütközet előtt, Xenophónnál megjelenik ugyanez az elem, miszerint a thébaiak és a thesszáliaiak kiváló lovasok hírében állnak.¹¹⁷

XVI. 35. 5.: Philippos makedón király felvette a harcot a phókisiak ellen Thesszáliában, azonban később két vesztes csatában komoly veszteségeket szenvedett Onomarchostól. Miután Makedóniában újraszervezte a seregét, visszatért, hogy a thesszálok oldalán felvegye a harcot Lykophrón, Pherai tyrannosa ellen. Lykophrón, mivel seregének száma alulmaradt Philippos és a thesszálok csapataihoz képest, segítségül hívta a szövetségesét, Onomarchost. Diodóros leírása az ütközetről rendkívül rövid, csupán arról számol be, hogy egy heves csata bontakozott ki a felek között, illetve hogy Philippos a thesszál lovasság számbeli fölényének és bátorságának köszönhetően volt képes győzni. A rövid leírás ellenére is nagy hangsúly kerül a thesszál lovasságra, mint a csata döntő tényezőjére.

XVII. 21. 4.: A granikosi ütközet után kerülnek kiemelésre a thesszál lovasok Diodóros leírásában, amikor arról számol be, hogy Nagy Sándor a hősiessége miatt megkapta a csata után a bátorságért járó első díjat. A második díjat azonban a thesszál lovasoknak ítelték Diodóros szerint, akik „kiválóan használták fel lovascsapataikat, és kitüntetve magukat a harcban, bátorságuk révén nagy hírnévre tettek szert.”¹¹⁸ A granikosi csata párhuzamos szöveghelyeinél¹¹⁹ a többi Nagy Sándor-történetírótól nem olvashatunk hasonlót.

XVII. 33. 1.: Diodóros az issosi csatánál még az ütközet előtt, a hadrend leírásakor emeli ki a thesszál lovasságot. Miután ismerteti, hogy az arcvonalba, a balszárnnyon foglalják el a helyüket, hozzáfűzi, hogy a thesszáliai lovasok a bátorságukkal és harci tapasztalatukkal felülmúlják a sereg többi egységét. Ezt a megállapítást követi az ütközet leírása. Az issosi csatának is számos párhuzamos forrása van,¹²⁰ de ezen a helyen egyik sem szentel külön

¹¹⁶ Pl. Diod. XV. 54. 5, XVII. 17. 4, XVIII. 38. 3.

¹¹⁷ Xen. *Hell.* VII. 5. 16. A csata leírása VII. 5. 18-tól kezdődik.

¹¹⁸ Diod. XVII. 21. 4. (Illés Imre Áron fordítása)

¹¹⁹ Arr. I. 12. 6–16. 7, Iust. XI. 6, Plut. *Alex.* 16.

¹²⁰ Arr. II. 8–11, Curt. III. 8–11, Iust. XI. 9, Plut. *Alex.* 20.

figyelmet a tehesszáloknak. Plutarchos néhány caputtal később, amikor arról számol be, hogy Nagy Sándor szétszította Dareiosztól szerzett zsákmányt, kiemeli a thesszál lovasságot, miszerint a javak nagy részét nekik juttatta a király, mivel kitüntették magukat korábban az ütközetben.¹²¹

XVII. 57. 1.: A thesszál lovasság következő, gaugamélai csatát megelőző dicsérete nagyon hasonlít az issosi csatánál olvashatóra. Diodóros megint a seregszemplénél, a csapatok elhelyezkedésének ismertetésekor tér ki a thesszál lovasságra, akik „bátorságukkal és lovas jártasságukkal messze felülmúlták a többieket.”¹²²

Az issosi és gaugamélai előfordulás hasonlósága miatt ebben az esetben is érdemes idézni a görög szöveghelyeket: „...οἱ τῶν Θετταλῶν ἰππεῖς, πολὺ τῶν ἄλλων διαφέροντες ταῖς τε ἀνδραγαθίαις καὶ ταῖς ἐμπειρίαις.” és „ἐξῆς δ' εἰστήκεισαν Θετταλοὶ (...), ἀνδρεία δὲ καὶ τῇ τῶν εἰλῶν ἰππασίᾳ πολὺ προέχοντες τῶν ἄλλων.” Nincs ugyan szó szerinti egyezés, de a két kiemelt szó között van etimológiai kapcsolat. Tartalmukban szinte tökéletesen megegyezik az idézet többi része is, pl. πολὺ τῶν ἄλλων διαφέροντες és πολὺ προέχοντες τῶν ἄλλων.

A párhuzamos csataleírásoknál¹²³ nem jelenik meg ez a motívum.

XVII. 60. 6.: A gaugamélai csata egy későbbi jelenetében lovascsata bontakozik ki a Parmenión által vezetett balszárny (ahol a thesszál lovasság is harcolt) és Mazaios perzsa hadvezér között. Mazaios csapatai létszámfölényük miatt végül felülkerekedtek a görög-makedón lovasságon, de eleinte Parmenión hadereje a thesszál lovasság harci erényei révén fölényben volt. Nem szembetűnő kiemelése a thesszáloknak, de ezt a lovassági összecsapást Diodóros úgy zárja le, hogy Parmeniónnak igen tapasztaltan alkalmazva a thesszáiai lovasokat végül sikerült megfutamítania a perzsákat – így a győzelem végső soron a diodórosi narratíva szerint megintcsak a thesszál lovasságnak köszönhető.

XVIII. 12. 3.: Nagy Sándor haláláról értesülvén, 323-ban Antipatros összegyűjtötte a csapatait, hogy leverje a király halálának hírére lázadásra készülő görög városállamokat. Diodóros beszámol arról, hogy a thesszál lovasság eredetileg Antipatros oldalán harcolt volna, és szövetségük jeleként sok jó lovaskatonát küldtek neki, de később átpártoltak az athéniak oldalára, és a görögök felszabadításáért küzdöttek a továbbiakban. Itt nem olyan egyértelmű a thesszálók kiemelése, mint a korábbi előfordulásoknál, de az előzőekhez hasonlóan közvetetten feltűnik mind a thesszál lovasok nagy száma, mind kiemelkedő lovastudásuk.

¹²¹ Plut. *Alex.* 24.

¹²² Diod. XVII. 57. 1. (Illés Imre Áron fordítása)

¹²³ Arr. III. 11–15, Curt. IV. 12–16, Iust. XI. 13–14, Plut. *Alex.* 32–33.

XVIII. 15. 2. és XVIII. 15. 3.: A makedónok a lamiai háborúban csak kisebb számú és gyengébb sereget és flottát tudtak kiállítani, mivel a haderő jelentős részére Ázsiában volt szükség. Így az első ütközet a görög szövetség csapataival szemben makedón vereséggel végződött. Antipatros kénytelen volt Lamia városába visszavonni a seregét, amelyet a görögök ezt követően körülfartak.¹²⁴

A diodórosi narratíva szerint Antipatros vonult fel a Lamiát ostromló görög csapatokkal szemben, és a görögök, inkább felhagyva a város ostromával, felkészültek a csatára. A táborukat felégették, a máhát és egyéb, a csatában hasznavehetetlen egységeket Melitia városába küldték. A felsorakozott görög sereg a Diodóros által megadott adatok szerint 3500 lovast számlál, amelyek közül 2000 thesszál lovas, akik „kiemelkedően bátrak.” A történetíró közvetlenül ezután megjegyzi, hogy a görögök elsősorban tőlük remélték a győzelmet az előttük álló csatában.

XVIII. 17. 4. Antipatros nem sokkal később ismét csata vállalására kényszeríti a görög csapatokat. Haderejüket felsorakoztatva a lovasságot a gyalogos phalanx vonala elé állították, mivel lovassági összecsapással remélték eldönteni a csata kimenetelét. Amikor a két fél lovas csapatai összecsaptak, a thesszál lovasság a bátorsága, illetve erényei révén fölénybe került az ellenfeleivel szemben Diodóros szerint. Mivel eközben a gyalogsági ütközetben a görög sereg vereséget szenvedett, a lovasság is kénytelen volt végül menekülőre fogni. Ehhez a csatához vannak párhuzamos leírásaink, azonban egyik sem emeli ki a thesszálok szerepét az ütközetben.¹²⁵

A thesszál-motívum előfordulásai táblázatba szedve a Függelék III. táblázatában láthatóak, a szöveghely, az előfordulás rövid leírása és a párhuzamos szöveghelyek feltüntetésével. Azokat a párhuzamos leírásokat, amelyekben megjelenik a thesszál lovasság dicsérete, kiemeltem a táblázatban.

A thesszál lovasság bátorságának, lovasharcban való jártasságának és ügyességének ilyen mértékű és ennyire hangsúlyos kiemelése arra a feltételezésre ad okot, hogy akár ez is egy olyan motívum lehet, amely Diodóros sajátja. A thesszál lovasság kétségkívül egy nagyon jelentős hadtest volt, mind Philippos és Nagy Sándor seregében, mind a szövetséges görög haderőben, de a többi történetíró a párhuzamos csataleírásokban nem emeli ki őket a többi egység közül – például nincs győzelem, vagy fölény a csatában csupán a thesszálok miatt, míg ez Diodórosnál

¹²⁴ HEGYI–KERTÉSZ–NÉMETH–SARKADY 2003. 321.

¹²⁵ Plut. *Phok.* 26-30, Arr. *FGrH.* 156. 1.12, Paus. VII. 10. 4-5.

többször is előfordul. A thesszálok kiváló lovasságával a többi történetíró is tisztában van,¹²⁶ de sehol sem emelik ki a bátorságukat olyan hangsúlyosan, mint Diodóros.

Diodóros a könyveiben tízszer hangsúlyozza külön figyelemmel a thesszál lovasság kivételes bátorságát, lovasaiknak nagy számát. A tíz előfordulásból hathoz van párhuzamos forráshely, és ezek közül kettőnél találkozhatunk a thesszál lovasok bármiféle méltatásával.¹²⁷

A thesszál-motívum vizsgálata azonban sokkal bonyolultabb, mint a trombitajeleké. Diodóros könyveinek egy jelentős részénél nem várhatjuk el, hogy thesszál lovasságról szó legyen (pl. Egyiptomban, vagy a marathóni csatában), más helyeken pedig a csata jellegéből adódóan szó sem lehet lovasságról (pl. tengeri ütközetek, városok ostroma).

Ezen motívum vizsgálata során is különös hangsúlyt kell fektetni a XVII. könyvben található előfordulásokra – ebben a könyvben ugyanis nagyobb számban fordulnak elő a thesszál lovasok, akik Nagy Sándor seregének egy jelentős egységét képezték, másrészt az ebben a könyvben található csataleírásokhoz rendelkezünk párhuzamos forrásokkal, amelyekkel összevethetjük a diodórosi narratívát. Arrhianos és Curtius Rufus leírásai minden esetben részletesebbek, terjedelmesebbek, mint Diodóros beszámolóí, a thesszál lovasságnak a gyakorlati szerepén kívül azonban nem szentelnek különösebb figyelmet. Erre a jelenségre példa az issosi csata leírása.¹²⁸ Diodóros a seregszemlénél kijelenti, hogy a thesszál lovasság harci tapasztalatával és bátorságával felülmúlja a többi egységet, ezt követően azonban a csataleírásban egyszer sem tűnnek fel, hogy alátámasszák valamilyen tettel ezt a dicséretet. Arrhianos és Curtius Rufus narratívájában nincs ilyen szembeötlő dicséret, arról azonban, hogy Nagy Sándor átrendelte az eredetileg jobbszárnyra helyezett thesszálokat a balszárnyra, mindketten beszámolnak.¹²⁹ Továbbá részletesen leírják, hogy hogyan vették fel a harcot, majd végső soron futamították meg a Mazaios parancsnoksága alatt rohamozó perzsa lovasságot. Diodórosnál ilyen részletek nem jelennek meg a thesszálokról a csataleírásokban. Általánosságban elmondható, hogy a thesszálok csatában való szerepéről több részletet tudunk meg a többi történetírótól többnyire a dicséretük nélkül, míg Diodóros minden gyakorlati szerep nélkül dicséri őket.

A thesszál lovasok dicsérete a XV. könyv végén jelenik meg először, és a XVIII. könyv elejét követően már nem találkozunk vele. A diodórosi források rekonstruálására irányuló

¹²⁶ A fent említetteken túl pl. Iust. VII. 6. 7.: Philippos azért csatolta Thesszáliát Makedóniához, hogy megszerezze a seregéhez a thesszál lovasságot.

¹²⁷ A mantineai csata leírása előtt Xenophóntól (Xen. *Hell.* VII. 5. 16.), az issosi csata leírása után Plutarchostól (Plut. *Alex.* 24.).

¹²⁸ Az issosi csata leírása: Diod. XVII. 32. 1–34. 9, Arr. II. 8–11, Curt. III. 8–11.

¹²⁹ Diodórosnál ez nem jelenik meg, a thesszál lovasság már eredetileg is a balszárnyra sorakozik fel.

elképzelések nem feltételeznek olyan forrást, amely a XV-től a XVIII. könyvig végigkísérte volna Diodóros munkáját.¹³⁰

Ezek alapján a fentiekben elemzett thesszál-motívum, vagyis a thesszál lovasság kitüntetett, hangsúlyos dicsérete Diodórosnál, egy olyan elem, amely különösebb indok nélkül, egyéb részleteket nem közölve jelenik meg a történetíró csataleírásában. Feltételezhető, hogy ez is egy olyan diodórosi, sematikus eleme lehet egy thesszálokat is szerepeltető csataleírásoknak, amely Diodóros sajátja. Mindemellett az is lehetséges, hogy ez a motívum Diodórosnak egy olyan, eddig azonosítatlan forrásából való átvétele, amelyet az érintett könyvek mindegyikében felhasznált. Ez a kérdés még további vizsgálatokat igényel.

A trombita-motívum vizsgálata ugyan fontos annak bizonyítására, hogy Diodórosnak igenis vannak forrásaitól független tartalmi elemei, de a történeti vizsgálat során annak a jelentősége, hogy mikor volt trombitaszó, elhanyagolható. Ezzel szemben a thesszál-motívumnak, és más, újabb diodórosi sablonos elemeknek a meghatározásával és narratívától való elkülönítésével kiszűrhetőek a csataleírásoknak csupán Diodóros kútforrásából származó részletei.

¹³⁰ Az ismertetett forrás-beosztás alapján látszatra Timaios történeti műve kronológiailag lefedhetné Diodóros thesszál motívumát, azonban egyrészt Timaios forrásként való feltételezése több könyvnél igen bizonytalan, ill. csak egy-egy (nyugati) eseményre irányul, másrészt Timaios a történeti művében szinte kizárólagosan Szicília és Dél-Itália görög népességre koncentrál (BARON 2013. 28), így valószínűtlen, hogy a thesszálok dicsérete tőle származna.

VI. ÖSSZEGZÉS

Dolgozatomban összegyűjtöttem a trombitaszó harcászati alkalmazásának és a thesszál lovasság kitüntetett dicséretének előfordulásait Diodóros *Bibliothéké Historiké* című művében. A vizsgálat során elemeztem ezeket a szöveghelyeket, mind értelmében, mind szóhasználatában összevettem őket, kiemelve az egyezéseket a motívumok különböző megjelenései között. A trombita-motívum minden előfordulását leellenőriztem az eredeti ógörög szövegben is, illetve a thesszál-motívum jelentésében feltűnően hasonló helyeinél is megtettem ugyanezt. Amennyiben rendelkezünk ilyennel, a párhuzamos források szöveghelyeit összevettem a diodórosi említésekkel.

Az elemzés során arra a következtetésre jutottam, hogy a trombita-motívum Diodóros önálló hozzátdolása a forrásai szövegéhez. A trombitajel ismétlődő megjelenése, bár logikus részét képezi a csataleírásoknak, nem a Diodóros által használt elsődleges források szövegéből, hanem az ő csatákról való elképzeléséből származik. Ezt a feltételezést támasztja alá, hogy több helyen funkciótlan a trombitaszó megjelenése, sablonszerű betoldásnak érződik, míg a többi történetírónál jellemzően komoly szerepe van. Mindemellett a motívum Diodórosnál standardizáltan jelenik meg, az eredeti görög szövegben is egyező kifejezésekkel. Több csataleírásban a trombitajelen túl nem tudunk meg különösebb részleteket az ütközetről és a párhuzamos forráshelyeken csak elhanyagolható számban találkozhatunk trombitaszóval.

A dolgozatomban kifejtett thesszál-motívum ennél sokkal specifikusabb, és természetéből adódóan nem is jelenik meg akkora arányban, mint a trombitaszó. Az előfordulásának egyezései és hangsúlyai miatt azonban feltételezhető, hogy ez sem Diodóros egyik közvetlen forrásától származik, hanem egyéni eleme a történetíró csataleírásainak. Ezt bizonyítja, hogy a párhuzamos forráshelyeken (még ha azok részletesebbek is, mint Diodórosé) csak elvétve találkozhatunk hasonlóval. A thesszál lovasság dicsérete gyakran ugyanúgy jelenik meg a leírásokban, mindeközben azonban az egység katonai szerepéről több esetben nem tudunk meg szinte semmit, szemben a párhuzamos forrásokkal, amelyek a pusztá dicséretük helyett a tényleges szerepüket mutatják be. Azaz a thesszál lovasság dicsérete Diodórosnál ugyanolyan funkciótlanul jelenik meg, mint a trombita-motívum.

A kutatást a *Bibliothéké*-ben található hasonló motívumok/ismétlődő elemek beazonosításával és elemzésével kívánom folytatni. Ezen sablonos jelenetek vizsgálata és a kontextustól való elkülönítése elősegíti Diodóros historiográfiai elemzését, forráshasználatának, munkamódszerének minél pontosabb megismerését.

VII. BIBLIOGRÁFIA

Források:

- Arrian: *Anabasis Alexandri and Indica*. In two volumes. I–II. Fordította és a jegyzeteket írta E. Iliff Robson. London. 1966–1967.
- Arrian: Fragments. In Roos, A. G.–Wirth, G. (ed.): *Flavii Arriani quae exstant omnia*. Vol. II. Scripta minora et fragmenta. Lipsie. 1968.
- Arrianosz: A gaugamélai csata. Arrianosz: Anabaszisz Alexandru III. 11–12. Fordította Hahn István. In Hahn István (szerk.): *A hadművészet ókori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi Kiadó. 1963. 383–388.
- Arrianosz: A granikoszi csata. Arrianosz: Anabaszisz Alexandru I. 13–16. Fordította Hahn István. In Hahn István (szerk.): *A hadművészet ókori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi Kiadó. 1963. 369–374.
- Arrianosz: Az isszoszi csata. Arrianosz: Anabaszisz Alexandru II. 7–12. Fordította Hahn István. In Hahn István (szerk.): *A hadművészet ókori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi Kiadó. 1963. 375–382.
- Cornelius Nepos: *Híres férfiak*. Fordította és a jegyzeteket írta Havas László. Budapest, Európa Könyvkiadó. 1984.
- Diodóros: *Nagy Sándor uralkodása*. Diodóros Történeti Könyvtárának 17. könyve. Fordította, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Illés Imre Áron. Szeged–Budapest, Martin Opitz Kiadó. 2021.
- Diodorus of Sicily: *Library of History*. In twelve volumes. I–VI. Fordította és a jegyzeteket írta C. H. Oldfather. London. 1939–1989.
- Diodorus of Sicily: *Library of History*. In twelve volumes. VII. Fordította és a jegyzeteket írta C. L. Sherman. London. 1952.
- Diodorus of Sicily: *Library of History*. In twelve volumes. VIII. Fordította és a jegyzeteket írta C. B. Welles. London. 1963.
- Diodorus of Sicily: *Library of History*. In twelve volumes. IX–X. Fordította és a jegyzeteket írta R. M. Geer. London. 1954–1967.
- Diodorus of Sicily: *Library of History*. In twelve volumes. XI–XII. Fordította és a jegyzeteket írta F. R. Walton. London. 1957–1967.

- Frontinus: *Strategems and the Aqueducts of Rome*. Fordította és a jegyzeteket írta C. E. Bennett. London. 1925.
- M. Iunianus Iustinus: *Világkrónika a kezdetektől Augustusig*. Fordította Horváth János. Békéscsaba, Helikon Kiadó. 1992.
- Pauszaniasz: *Görögország leírása*. Fordította és a jegyzeteket írta Muraközy Gyula. Budapest, Pallas Stúdió–Attraktor Kft. 2000.
- Plutarkhosz: *Párhuzamos életrajzok I–II*. Fordította Máthé Elek. Budapest, Osiris Kiadó. 2005.
- Plutarkhosz: *Nagy Sándor és Iulius Caesar*. Párhuzamos életrajzok 1. Fordította és a jegyzeteket írta Máthé Elek. Budapest, Helikon Kiadó. 2015.
- Polübiosz történeti könyvei. Ford. Muraközy Gyula et al. Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor Kiadó. 2002.
- Polyaenus: *Strategems of War*. Fordította Dr. Shepherd. London. 1796.
- Q. Curtius Rufus: *A makedón Nagy Sándor története*. Fordította és a jegyzeteket írta Kárpáthy Csilla. Budapest, Európa Könyvkiadó. 1967.
- Strabón: *Géographika*. Fordította Dr. Földy József. Budapest, Gondolat Kiadó. 1977.
- Thuküdidész: *A peloponnészoszi háború*. Fordította Muraközy Gyula. Budapest, Osiris Kiadó. 2006.
- Titus Livius: *A római nép története a Város alapításától*. Fordította és a jegyzeteket írta: Muraközy Gyula. Budapest, Európa Könyvkiadó. 1969.
- Xenophón történeti munkái. Ford. Németh György et al. Budapest, Osiris Kiadó. 2001.
- Xenophón filozófiai és egyéb írásai. Ford. Németh György et al. Budapest, Osiris Kiadó. 2003.

Felhasznált szakirodalom:

- AMBAGLIO, D.–LANDUCCI, F.–BRAVI, L. (2008): *Diodoro Siculo: Biblioteca storica. Commento storico. Introduzione generale*. Milano.
- BOSWORTH, A. B. (2002): *Nagy Sándor. A hódító és birodalma*. Budapest, Osiris Kiadó.
- ERRINGTON, M. (1984): Review. In *Gnomon*. vol. 56. no. 8. 779–781.
- GAEBEL, R. E. (2002): *Cavalry Operations in the Ancient Greek World*. Norman, University of Oklahoma Press.
- GREEN, P. (2006): *Diodorus Siculus, Books 11-12.37.1. Greek History 480–431 B.C. – the Alternative Version*. Austin.

- HAMMOND, N. G. L. (1937): The Sources of Diodoros Siculus XVI (I). *Classical Quarterly* 31, 79-91.
- HAMMOND, N. G. L. (1983): *Three Historians of Alexander the Great: the so-called Vulgate authors, Diodorus, Justin and Curtius*. Cambridge.
- HEGYI D.–KERTÉSZ I.–NÉMETH GY.–SARKADY J. (2003): *Görög történelem a kezdetektől Kr. e. 30-ig*. Budapest, Osiris Kiadó.
- HORNBLOWER, S. (1984): Review: Historians of Alexander. In *The Classical Review*. vol. 96. no. 2. 261–264.
- ILLÉS I. Á. (2021): Diodóros Történeti Könyvtárának 17. könyve: *Nagy Sándor uralkodása*. Szeged–Budapest, Martin Opitz Kiadó. Fordította, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Illés Imre Áron.
- LANDELS, J. G. (1999): *Music in ancient Greece and Rome*. London.
- MCDUGALL, J. I. (1981): *A Lexicon to Diodorus Siculus*. Ann Arbor, ProQuest LLC.
- MUNDING M. (2023): „Gyötrelem a szemnek látni ezeket a perzsa nőket.” *Alexandros és a barbár asszonyok Curtius Rufus történeti munkájában*. Budapest, Typotex Kiadó.
- NIKOLITSIS, N. TH. (1974): *The Battle of the Granicus*. Stockholm.
- ROMPOS L. (2024): *Szicíliai Diodóros csataleírásai a Bibliothéké Historiké 17. könyvében*. (szakdolgozat) Szeged, Szegedi Tudományegyetem.
- ROSENBERGER, V. (2003): The Gallic Disaster. In *The Classical World*. vol. 96. no. 4. 365–373.
- RUBINCAM, C. (2018): New and Old Approaches to Diodoros: Can They Be Reconciled? In Hau, L. I. – Meeus, A. – Sheridan, B. (ed.): *Diodoros of Sicily. Historiographical Theory and Practice in the Bibliothéke*. Leuven–Paris–Bristol, Peeters Publishers. 13–43.
- RUBINCAM, C. R. (1986): Review. In *Phoenix*. vol. 40. no. 2. 208–211.
- SCHWARTZ, E. (1903): s.v. Diodoros von Agyrion (38). *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumwissenschaft 5.1*. Stuttgart. 663–704.
- SEIBERT, J. (1972): *Alexander der Grosse*. Darmstadt.
- STROOTMAN, R. (2012): Alexander’s Thessalian Cavalry. In J.M. Kelder–J.P. Stronk–M.D. de Weerd (ed.): *Talanta XLII–XLIII*. 51–67.
- STYLIANOU, P. J. (1998): *A Historical Commentary on Diodorus Siculus Book 15*. Oxford.